

Kutadgubilig

FELSEFE - BİLİM ARAŞTIRMALARI

8
Ekim 2005

Ş. TEOMAN DURALI

Vefâtının İkiyüzüncü Yılında Tarihte En Önemli
Fikir Binâlarından Birinin Mimarı
Immanuel Kant'ı Anarken-III

Vefâtının İkiyüzüncü Yılında Tarihte En Önemli Fikir Binâlarından Birinin Mimarı Immanuel Kant'ı Anarken III

22 nisan 1724 – 12 şubat 1804

Ş. Teoman Duralı*

İÇİNDEKİLER

ÖZET ve Anahtar Kelimeler

GİRİŞ

- I- FİKİR MİMARININ TARİHÎ İLE COĞRAFÎ ARKAPLANI
  - (1) COĞRAFÎ ARKAPLAN
  - (2) TARİHÎ ARKAPLAN
- II- KÜLTÜR İLE DİL ARKAPLANI
- III- MİMARÎ TASARIMA UYGUN İNSÂA OLUNMUŞ BİR HAYAT HİKÂYESİ
- IV- YENİ BİR FELSEFE-BİLİM ÇİĞİRİNİN TEMELLENDİRİLMESİ
- V - "SALT AKLIN ELEŞTİRİSİ" ÜZERİNE ÖZETLEYEREK TERCÜME İLE YORUM ÇALIŞMASI

AT THE TWO HUNDREDTH ANNIVERSARY OF HIS DEATH REMEMBERING AND REASSESSING IMMANUEL KANT'S EPOCH-MAKING ACHIEVEMENT IN ESTABLISHING A NEW FORM OF PHILOSOPHY-SCIENCE SYSTEM

There are three main stations on the 'philosophical track' of the history of philosophy-science, namely *Aristotle*, *René Descartes* and *Immanuel Kant*. For a thoroughly professional grasp of philosophy in general and any of its special domains of research in particular, the study of these philosophers' systems is indispensable. Moreover, in order to comprehend the epistemology of science in its broader sense, and of specific sciences, again, it is crucial to fall back on a minute enquiry of the above-named philosophers' respective systems.

The last of the so-called triumvirate, *Immanuel Kant's* system is the ultimate stage of philosophy-science systematization. He reversed, even revolutionized the precartesian metaphysical venture by asserting that

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

instead, the *being* (object) as such, the cognizing transcendental subject's aperceptive capacities should be scrutinized. By doing so, the boundaries of sense could be discovered. This, in turn, would demonstrate to us "that a certain minimum structure is essential to any conception of experience which we can make truly intelligible to ourselves." On the other hand, "the attempt to extend beyond the limits of experience the use of structural concepts, or of any other concepts, leads only to claims empty of meaning. Dogmatic rationalism exceeds the upper bound of sense, as classical empiricism falls short of the lower."^{*} In this way *Kant* construed and subsequently built up a 'non-speculative metaphysical' system which supplied the framework of a new philosophical tradition, known as the German (transcendental) Idealism. All subsequent attempts of establishing fresh philosophy-science systems, whether of the speculative or non-speculative metaphysical order, by German philosopher-scientists, could be traced back to Immanuel *Kant*'s endeavour. Finally, it has been witnessed that from certain German speculative metaphysical constructs, in the early Twentieth century, an ideology has sprung forth. That ideology's wish and claim was to form an alternative civilization to the existing contemporaneous globalizing Anglo-Judaic one. However the ensuing (Second World) war, maybe the only one in history fought ferociously on ideological grounds, put an abrupt end to the above-mentioned assertion.

In our lengthy essay below, written in Turkish, we try to find out the cultural, historical and geographical background-coordinates within which Immanuel *Kant*'s personality as well as his transcendental critical system could be understood and explained.

Keywords: *Anschauung*, Being, Civilization, Construct, Criticism, Culture, Epistemology, Geography, History, Ideology, Imagination, Intellect, Intuition, Metaphysics, Mind, Object, Philosophy, Reason, Science, Subject, System, Transcendental, Understanding, (our own terms:) Philosophy-science, Speculative, Non-speculative.

ÖZET

René *Descartes*'la başlayan Yeniçağ (moderne) felsefesinde 'düşünen ben' —yine *Descartes*'ın deyişile *res cogitans*— gün ışığına çıkarılmıştır. *Kant*, 'düşünen ben'in biçimsel düşünme —demekki duygudan soyutlanmış— işleyişini kendine araştırma konusu kılmıştır. 'Duyumlayan ben'in irdelenmesi 'psikoloji'nin işi olmasına karşılık, 'düşünen ben'in 'biçimsel düşünme işleyışı'ni (mecanisme) incelemek bir 'transcendental' işlemidir. Bu ödevi omuzlamak da filosofa düşer. 'Duyumlayan psikolojik ben'den farklı olarak, 'biçimsel düşünen transsensual özne', ahlâk ile (bilimsel) bilgi binâsının mimarıdır.

Kant'ın inşa etmiş olduğu muazzam felsefe yapısı (sistemi), yeni bir çığırın pınarıdır. Bu yeni oluşum, zamanla Alman transsensual idealizm çığırının zeminini hazırlayacaktır.

* P.F. Strawson: "The Bounds of Sense", pp 11.&12. Methuen, London, 1973.

Anahtar Kelimeler: Akıl, Anlamagücü, Aşkin, Bilim, Bilim teorisi, Coğrafya, Dimâğ, Eleştiri/cilik, Felsefe, Hayâlgücü, İdeoloji, İnsâa, Kültür, Medeniyet, Metafizik, Nesne, Özne, Sezgi, Tarih, Tasavvurgücü, Transsensual, Varlık, Zihin, (kendi deyimlerimiz:) Felsefe-bilim, Spekulativ, Spekulativ-olmayan.

Onsekizinci yüzyılda Kant'ın çağdaşı bellibaşlı
Alman sanatçılarından, düşünürleri ile
filosof-bilimadamlarından bir kesit

- Abbt, Thomas (1738-1766) filosof
- Abel, Jakob Friedrich (1751-1829) Kant'a karşı filosof
- Abicht, Johann Georg (1672-1740) Maddecilik aleyhtârı ilahiyâtcı
- Abicht, Johann Heinrich (1762-1816) Kantçı filosof
- Achenwall, Gottfried (1719-1772) hukukcu, matematikci
- Adelburner, Michael (1702-1799) fizikci, mantıkçı, matematikci
- Aepinus, Franz Albert. Sanat filosofu
- Ahlwardt, Peter (1710-1791) filosof (mantıkçı, metafizikci)
- Alberti, Michael (1682-1757) filosof
- Ammon, Christian Friedrich (1696-1742) filosof, matematikci
- Ammon, Christoph Friedrich (1766-1849) filosof, ilahiyâtcı
- Amthor, Christoph. Henrich. (yaklaşık 1678-1721) hukukcu
- Ancillon, J.P. Friedrich (1767-1837) Prusya'da bakan (*Jacobi*'nin etkisinde), filosof, hukukcu
- Ancillon, Louis Frederic (1740-1814) filosof
- Apin, Sigmund Jacob (1693-1732) felsefe denemecisi
- Äpinus, Franz Ulrich Theodor (1724-1802) matematikci, hekim, doğa felsefesi
- Argens, Marquis d' (1704-1771) denemeci
- Arnold, Gottfried (1666-1714) denemeci
- Arnold, Johann Konrad (1658-1735) ilahiyâtcı, kütüphâneci
- Arnoldt, Daniel Heinrich (1706-1775) filosof, ilahiyâtcı
- Auenstein, Georg Ludwig Schmid von (1720-1805) filosof, hekim
- Baader, Franz v. (1765-1841) filosof, mistik, hekim
- Bach, Carl Philipp Emanuel (1714-1788) müzik teoricisi, yazar, besteci
- Bahrdt, Karl Friedrich (1741-1792) ilahiyâtcı, filolog
- Bardili, Christoph Gottlieb (1761-1808) filosof
- Basedow, Johann Bernhard (1723-1790) denemeci, eğitimen
- Baumeister, Friedrich Christian (1709-1785) filosof (*Wolffcu*)
- Baumgarten, Alexander Gottlieb (1714-1762) filosof (*Leibnizci*)
- Baumgarten, Christoph Friedrich (1732-1795) filosof, siyaset araştırmacısı

- Baumgarten, Jakob Sigismund(1706-1757) ilahiyâtcı, filosof
 Beausobre, Louis Isaac de (1730-1783) filosof
 Beck, Jakob Sigismund (1761-1840) filosof
 Becker, Rudolph Zacharias (1759-1822) denemeci, kitapçı
 Beckmann, Johann (1739-1811) doğa felsefesi, iktisâtcı
 Beermann, Gustav Bernhard (1720-1783) hukuk felsefesi
 Beermann, Otto David Heinrich (1722-1784) filosof
 Beethoven, Ludwig van (1770-1827) müzikci, besteci
 Béguelin, Jacques (Wegelin) (1721-1791) filosof
 Béguelin, Nicolas de (Wegelin) (1714-1789) filosof
 Bendavid, Lazarus (1762-1832) filosof (*Kantçı*), matematikçi
 Bengel, Johann Albrecht (1687-1752) ilahiyâtcı (Pietist)
 Berg, Franz (1753-1821) filosof (*Schelling'e* karşı)
 Bergk, Johann Adam (1769-1834) filosof, denemeci
 Bering, Johann (1748-1825) filosof
 Bernoulli, Daniel (1700-1782) doğa felsefesi
 Bernoulli, Jakob (1655-1705) matematikçi, doğa bilimleri
 Bernoulli, Johann (1667-1747) matematik
 Bernoulli, Johann (1744-1807) matematikçi, doğa bilimleri
 Bernoulli, Johann, (1710-1790, üç *Johann*'dan biri) doğa bilimleri
 Bernoulli, Nikolaus (1687-1759) mantıkçı, matematikçi
 Bertram, Johann Friedrich (1699-1741) coğrafyacı
 Bertrand, Louis (1731-1812) felsefe denemeleri
 Beseke, Johann Melchior Gottlieb (1746-1802) denemeci
 Biester, Johann Erich (1749-1816) gazeteci, yayımcı.
 Bilfinger (Bilffinger), Georg Bernhard (1693-1750) filosof (*Wolffcu*)
 Blasche, Bernhard Heinrich (1766-1832) filosof (*Schellinci*)
 Blessig, Johann Lorenz (1747-1816) filosof
 Blumenbach, Johann Friedrich (1752-1840) doğa felsefesi
 Bock, Johann Georg (1698-1762) filosof
 Bodmer, Johann Jacob (1698-1783) denemeci, yayımcı
 Boese, Johann (1683-1719) filosof
 Bohl, Johann Christoph (1703-1785) tip hocası
 Böhm, Andreas (1720-1790) filosof (mantıkçı, metafizikçi)
 Boie, Heinrich Christian (1744-1806) edebiyat denemecisi, şair
 Born, Friedrich Gottlieb (1743-1807) filosof
 Bourguet, Louis (1678-1742) Prusya'ya bağlı *Neuchatel* 'li filosof
 Bouterwek, Friedrich (1765-1828) filosof (*Kantçı*)
 Brandes, Georg Friedrich (1758-1810) filosof
 Brehm, Georg Niklas (1753-1811) hukuk felsefesi
 Breithaupt, Joachim Justus (1658-1732) filosof

- Breitinger, Johann Heinrich (1774-1848) edebiyat denemecisi ve eleştirmeni
- Breyer, Johann Friedrich (1738-1826) filosof
- Brucker, Johann Jakob (1696-1770) filosof ve tarihçi
- Bucher, Urban Gottfried (1679-?) Aydınlanma çağının filosofu
- Buck, Friedrich Johann (1722-1786) filosof
- Budde, Johann Franciscus (1667-1729) filosof (Wolff'a karşı)
- Buhle, Johann Gottlieb (1763-1821) filosof (Kantci)
- Burckhard, Thomas (1686-1744) filosof
- Bürger, Gottfried August (1747-1794) yazar
- Büsch, Johann Georg (1728-1800) matematikci, iktisâtcı
- Büsching, Anton Friedrich (1724-1793) filosof, ilahiyâtcı
- Busolt, Gotthilf Christoph Wilhelm (1771-1831) yazar
- Büttner, Christoph Gottlieb (1708-1776) yazar
- Caesar, Karl Adolf (1744-1810) filosof
- Callenberg, Johann Heinrich (1694-1760) filosof
- Cämmerer, Friedrich Anton. Yazar
- Campe, Joachim Heinrich (1746-1818) eğitmen
- Canz, Israel Gottlieb (1690-1753) filosof
- Carpov, Jakob (1699-1768) filosof (Wolffcu)
- Castillon, Friedrich (1747-1814) filosof
- Castillon, Jean de (1708-1791) filosof
- Chladenius, Johann Martin (1710-1759) filosof (mantık, belâgat)
- Chmelnicki, Johann. Yazar
- Chodowiecki, Daniel (1726-1801), ressam
- Christiani, Karl Andreas (1707-1780) filosof, kütüphâneci
- Chrysander (Wilhelm Christian Justus) (1718-1788) filosof
- Claproth, Johann Christian (1715-1748) hukukcu
- Clodius, Christian August (1738-1784), filosof, mantıkçı, şair
- Cocceji, Heinrich (1644-1719), hukukcu
- Cocceji, Samuel Frhr. von (1679-1755) Prusya adâlet bakanı, hukukcu
- Cochius, Leonhard (1718-1779) yazar
- Coing, Johann Franz (1725-1792) ilahiyâtcı, filosof
- Conz, Karl Philipp [Pseud.: Kurd] (1752-1827) filolog, tercüman
- Corrodi, Heinrich (1752-1793) ilahiyâtcı, filosof
- Cramer, J.U. von (1706-1772) filosof (Wolffcu)
- Cramer, Johann Jacob (1771-?) filosof
- Crell, Lorenz Friedrich (1744-1816) yazar
- Creuz, Friedr. Casimir Carl von (1724-1770) filosof
- Crousaz, Jean Pierre de (1663-1748) filosof, matematikci
- Crusius, Christian August (1715-1775) filosof

- Curtius, Michael Conrad (1724-1802) tarihçi, tercüman
- Cyprianus, Ernst Salomo (1673-1745) yazar
- Dalberg, Karl Theodor von (1744-1817) filosof
- Danovius, Ernst Jakob (1741-1782) akılçι ilahiyâtcı
- Danzer, Joseph (1743-1796) ilahiyât, ahlâk felsefesi
- Dapp, Raymond (1744-1819) ilahiyâtcı, ahlâkcı
- Darjes, Joachim Georg (1714-1791) filosof
- Daub, Karl (1765-1836) ilahiyâtcı, filosof
- Delius, Heinrich Friedrich (1720-1791) bilimadamı, hekim
- Delling, Johann v. (1764-1838) filosof
- Dietler, Wilhelm (?-1797) filosof
- Diez, Heinrich Friedrich von (1751-1817) hârıcıyeci, yazar
- Diez, Immanuel Carl. Yazar
- Dippel, Johann Konrad (genannt: Christianus Democritus) (1673-1734) ilahiyâtcı, tıp yazarı, simyacı
- Döderlein, Christian Albrecht (1714-1789) ilahiyâtcı
- Dohm, Christian Konrad Wilhelm von (1751-1820) hârıcıyeci, yazar
- Dommerich, Johann Christoph (1723-1767) filosof
- Dusch, Johann Jakob (1725-1787) tercüman
- Eberhard, Johann August (1739-1809) filosof
- Eberhard, Johann Peter (1727-1779) bilimadamı, tıp hocası
- Eberstein, Wilhelm Ludwig Gottlob von (1762-1805) filosof
- Ebert, Joh. Jakob (1737-1805) filosof (*Wolffcu*)
- Edelmann, Johann Christian (1698-1767) ilahiyâtcı (Pietist, *Spinozaci*)
- Ehlers, Martin (1732-1800) filosof
- Eichhorn, Johann Gottfried (1752-1827) ilahiyâtcı
- Elswich, Johann Hermann von (1684-1721) ilahiyâtcı
- Embser, Johann Valentin (1749-1783) eğitmen
- Engel, Johann Jakob (1741-1802) ahlâk filosofu
- Engel, Michael (1755-1813) yazar
- Erhard, Johann Benjamin (1766-1827) filosof, hekim
- Erhard, Simon (1776-1829) filosof
- Ernesti, Johann August (1707-1781) ilahiyâtcı
- Erxleben, Dorothea Christiane. Yazar
- Erxleben, Johann Christian Polykarp (1744-1777) filosof-bilimadamı (fizik)
- Eschenbach, Johann Christian (1719-1759) yazar
- Eschenburg, Johann Joachim (1743-1820) edebiyat eleştirmeni
- Eschenmayer, Karl August (1768-1852) filosof, tıp hocası
- Euchel, Isaak (1756-1804) tercüman
- Euler, Leonhard (1707-1783) matematikci, doğa felsefesi
- Fabricius, Johann Albert (1668-1736) filosof, gazeteci

Fabricius, Johann Andreas (1696-1769) filosof
Fahrenheit, Daniel Gabriel (1686-1736) bilimadamı
Feder, Johann Georg Heinrich (1740-1821) filosof
Ferber, Johann Karl Christoph (1739-1786) filosof
Fernow, Karl Ludwig (1763-1808) sanat eleştirmeni
Feuerbach, Anselm Ritter (1775-1833) hukukcu
Fichte, Johann Gottlieb (1762-1814) filosof
Fischer, Christian Gabriel (1683-1751) filosof (doğa felsefesi)
Fischer, Heinrich Ludwig (1762-1831) ilahiyâtcı, yazar
Fischer, Johann Carl (1763-1833) matematikci, fizikci
Fischhaber, Ludwig (1779-1829) filosof (Kantçı)
Flatt, Carl Christian (1772-1843) ilahiyâtcı, filosof
Flatt, Johann Friedrich (1759-1821) filosof
Flemming, Georg August (1768-1813) filosof
Flögel, Karl Friedrich (1729-1788) filosof, edebiyat eleştirmeni, filolog
Flottwell, Christian (1681-1727) yazar
Forberg, Friedrich Karl (1770-1848) ilahiyâtcı, felsefe denemecisi
Forkel, Johann Nikolaus (1749-1818) gazeteci, müzik eleştirmeni
Formey, Jean Henri Samuel (1711-1797) filosof (Wolffcu)
Fürster, Johann Christian (1735-1798) filosof
Forster, Johann Georg Adam (1754-1794) bilimadamı (doğa üstüne)
Forster, Johann Reinhold (1729-1798) filosof (doğa felsefesi)
Francke, August Hermann (1663-1727) ilahiyâtcı (Pietist)
Francke, Georg Samuel (1773-1840) ilahiyâtcı
Franckenstein, Jacob August (1689-1733), hukukcu, yayımcı
Frey, Junius (1753-1794) siyâsetci
Friedländer, Bernhard (1750-1834) gazeteci
Friedländer, Michael (1769-1824) hekim
Friedrich II., der Große, der "Philosoph von Sanssouci" (1712-1786) filosof hükümdâr
Frobese, Johann Nicolaus (1701-1756) filosof, matematikci
Fromm, Nathanael Friedrich (1736-1797) filosof
Funk, Gottfried Benedict (1734-1813) eğitmen
Gabler, Matthias (1736-1805) ilahiyâtcı, filosof
Gall, Franz Josef (1758-1828) hekim (frenolojist: Kafa teşekkülüne bakarak kişinin tabiatını tahlîl eden)
Gallitzin, Amalia Fürstin, geb. Gräfin von Schmettau (1748-1806) yazar
Gärtner, Carl Christian (1712-1791) edebiyat eleştirmeni
Garve, Christian (1742-1798) filosof
Gasser, Peter (1676-1745) iktisâtcı
Gatterer, Johann Christoph (1727-1799) tarihçi
Gebhard, Friedrich Heinrich (1764-?) ilahiyâtcı

- Gebhardi, Carl August (?-1730) yazar
Gedicke, Friedrich (1754-1803) eğitmen
Gellert, Christian Fürchtegott (1715-1769) yazar
Gensichen, Johann Friedrich (1759-1807) filosof, matematikçi
Gentz, Friedrich von (1764-1832) gazeteci (ilkin Kantçı, bilâhare Kantaleyhtarı)
Gentzken, Friedrich (1678-175) filosof
Gerhard, Ephraim (1682-1718) hukukcu
Gerstenberg, Heinrich Wilhelm von, Ohle Madsen, Zacharias Jernstrup, Irmensfried Wetstein, (1737-1823) yazar
Girtanner, Christoph (1760-1800) kimyacı
Gleichen, Karl Heinrich von. Yazar
Goethe, Johann Wolfgang von. (1749-1832) filosof-bilimadamlı, tiyatro yazarı, şair,
Goldhagen, Johann Friedrich Gottlieb (1742-1788) filosof-bilimadamlı
Görres, Joseph von (1776-1848) filosof, tarihçi
Göschen, Georg Joachim (1752-1828) yayımcı
Gottsched, Johann (1668-1704) yazar
Gottsched, Johann Christoph (1700-1766) filosof (*Wolffcu*)
Gottsched, Luise Adelgunde Viktoria (1713-1762) yazar
Gregorovius Johann Adam (1723-1760) hukukcu (*Aristocu*)
Gregorovius, Johann Adam, Sr. (1681-1749) yazar
Grillo, Friedrich (1739-1802) filosof
Grillo, Johann David (1689-1766) filosof, ilahiyâtcı
Grimm, Friedrich Melchior (1723-1807) edebiyat eleştirmeni, yazar
Grohmann, Joh. Christian (1770-1847) filosof
Gröning, Johannes. Hukukcu
Grosch, Johann Andreas (1717-1796) filosof
Grosse, Carl (1768-1847) gazeteci
Gundling, Nikolaus Hieronymus (1671-1729) filosof (*Thomascı*)
Günther, Karl Gottlob. Yazar
Gurlitt, Johann Gottfried (1754-1827) yazar
Hage, Gottlieb Friedrich (1710-1769) filosof (*Wolffcu*)
Hagedorn, Christian Ludwig von (1712-1780) sanat eleştirmeni
Hagen, Carl Gottfried (1749-1829) kimyacı
Hähn, Johann Friedrich (1710-1789) filosof (*Wolffcu*, Pietist)
Hahn, Philipp Matthäus (1739-1790) yazar
Hallbauer, Friedrich Andreas (1692-1750) yazar
Haller, Albrecht von (1708-1777) bilimadamlı, hekim
Hamann, Johann Georg (1730-88) filosof (din felsefesi, Kantçı)
Hamberger, Georg Christoph (1726-1773), tarihçi, yayımcı
Händel, Georg Friedrich (1685-1759) müzikci, besteci

- Hanov, Michael Christoph (1695-1773) filosof
Hansch, Michael Gottlieb (1683-1752) filosof (*Leibnizci*)
Hardenberg, Friedrich von (Novalis) (1777-1801) yazar
Hartmann, Georg Volckmar (öl: 1737) hekim
Hartmann, Gottlob David (1752-1775) filosof, şair
Haydn, Joseph (1732 – 1809) müzikci, besteci
Hecker, Friedrich Wilhelm. Hür düşünür
Hederich, Benjamin. (müstear adı: Wolfgang Benjamin Heidenreich: 1675-1748) yazar
Heeren, Arnold (1760-1842) tarihçi
Hegel, Georg Friedrich Wilhelm (1770-1831) filosof
Heineccius, Johann Christian Gottlieb (1718-1791) hukukçu
Heineccius, Johann Gottlieb (1681-1741) filosof, hukukçu
Heinse, Johann Jakob Wilhelm (1749-1803) şair
Helwing, Christian Friedrich (1725-1800) yazar
Hennings, August (1746-1826) siyâsi gazeteci
Hennings, Justus Christian v. (1731-1815) filosof
Henrici, Christian Friedrich (Müstear ad: Picander: 1700-1764) şair
Herder, Johann Gottfried (1744-1803) ilahiyâtcı, filosof (tarih felsefesi)
Hermann, Christian Gotthilf (1764-1823) yazar
Hermann, Jacob (1678-1733) ilahiyâtcı, matematikçi
Hermann, Johann Hieronymus (1684-1765) yazar
Hermann, Martin Gottfried (1754-1822) ilahiyâtcı, eğitmen, filolog
Hertzberg, Ewald Friedrich Graf (1725-1795) siyâset felsefecisi
Herz, Henriette (1764-1847) edebiyat sohbetleri salon sahibi
Herz, Marcus (1747-1803) filosof, hekim
Heumann, Christian August (1681-1764) filosof
Heydenreich, Karl Heinrich (1764-1801) filosof
Heyne, Christian Gottlob (1729-1811) filolog
Hippel, Theodor Gottlieb von (1741-1796) yazar
Hissmann, Michael (1752-1784) filosof
Hoffbauer, Johann Christoph (1766-1827) filosof (*Kantci*)
Hoffmann, Adolf Friedrich (1703-?) filosof, hekim
Hoffmann, Friedrich (1660-1742) tıp hocası
Hoheisel, Daniel Friedrich (1698-1732) filosof
Holbach, Paul Heinrich Dietrich, Baron von (1723-1789) filosof
Hölderlin, Friedrich (1770-1843) şair
Holland, Georg Jonathan (1742-1784) matematikçi, filosof
Hollmann, Samuel Christian (1696-1787) filosof (*Wolffcu*)
Holst, Amalia (1758-1829) yazar
Hommel, Karl Ferdinand, auch: Alexander von Joch (1722-1781) filosof, hukukçu

- Hottinger, Johann Jakob (1750-1819) filolog
 Hübner, Johann (1668-1731) eğitimci, yazar
 Hufeland, Christoph Wilhelm (1762-1836) hekim
 Hufeland, Gottlieb (1760-1817) hukuk hocası
 Hülsen, August Ludwig (1765-1809) filosof (*Fichteci*)
 Humboldt, Alexander, Freiherr v. (Friedrich Wilhelm Heinrich A: 1769-1859) coğrafyacı, devriâlem seyyâhi, yazar
 Humboldt, Wilhelm von. Humboldt, Wilhelm von (1767-1835) filosof (dil felsefesi), dilbilimci
 Ickstatt, Joh. Adam Fr. v. (1702-1776) filosof (*Wolffcu*)
 Irving, Karl Franz von (1728-1801) ilahiyâtcı, filosof
 Iselin, Isaak (1728-1782) ilahiyâtcı, tarihçi
 Ith, Johann (1747-1813) filosof
 Jachmann, Reinhold Bernhard (1767-1843) ilahiyâtcı, filosof
 Jacobi, Friedrich Heinrich (1743-1819) filosof
 Jacobi, Johann Georg (1740-1814) filosof
 Jakob, Heinrich, (Jakob Ludwig Heinrich: 1759-1827) *Kantci* filosof
 Jäsche, Gottlieb Benjamin (1762-1842) filosof
 Jenisch, Daniel (1762-1804) filosof
 Jens (1764-1826) edebiyat eleştirmeni, şair
 Jerusalem, Johann Friedrich Wilhelm (1709-1798) ilahiyâtcı
 Jerusalem, Karl Wilhelm (1747-1772) filosof
 Jöcher, Christian Gottlieb (1694-1758) tarihçi, yayımcı
 Jung-Stilling, Johann Heinrich (1740-1817) ilahiyâtcı (Pietism)
 Justi, Johann Heinrich Gottlob von (1720-1771) filosof-bilimadamı
 Karsten, Wenzeslaus Johann Gustav (1732-1797) matematikçi, bilimadamı
 Kästner, Abraham Gotthelf (1719-1800) matematikçi
 Kaufmann, Christoph (1753-1795) eğitimci
 Kayssler, Adalbert (1769-1821) filosof (*Schellingci*)
 Kellner, Georg Christoph (1765-1808) filosof
 Kerner, Johann Georg (1770-1812) yazar
 Kiesewetter, Joh. Gottfried Karl Christian (1766-1819) *Kantci* filosof
 Klein, Ernst Ferdinand (1744-1810) hukukçu
 Klein, Georg Michael (1776-1820) filosof (*Schellingci*)
 Klügel, Georg Simon (1739-1812) matematikçi, fizikçi
 Knigge, Adolph Franz, Freyherr von Friedrich Ludwig (1752-1796) yazar
 Knobloch, Karl von. Yazar
 Knutzen, Martin (1713-1751) filosof
 Knutzen, Matthias. Yazar
 Koecher, Johann Christoph (1699-1772) hukukçu
 Koenig, Samuel (1712-1757) yazar

- Köhler, Heinrich (1685-1737) filosof, matematikci
Kolb, Peter [Kolbe] (1675-1726) insanaraştırmacı (antropolog)
König, Johann U. Yazar
Köppen, Friedrich (1775-1858) filosof
Körber, A. Chr. (e1746) filosof
Körner, Johann Gottfried (1726-1785) sanat, siyâset yazarı
Korthold, Christian (1633-1694) hür düşünceli ilahiyâtcı
Kosegarten, Christian (1770-1821) filosof, hukukcu
Kosmann, Johann Wilhelm Andreas (1761-1804) filosof
Köster, Henrich Martin Gottfried (1734-1802) yayımcı
Kraus, Christian Jacob (1753-1807) filosof
Kreuzfeld, Johann Gottlieb (1745-1784) filosof
Krieger, Johann Adolph. Hukukcu, filosof
Krug, Wilhelm Traugott (1770-1842) filosof
Krüger, Johann Gottlob (1715-1759) filosof
Krünitz, Johann Georg (1728-1796) sözlükçü
Kruse, Christian (1753-1827) yazar
Kunhardt, Heinrich (1772-1844) *Kantci* filosof
Küster, Georg Gottfried (1695-1776) filosof
Kypke, Georg David (1724-1779) tercüman, filolog
Kypke, Johann David (1692-1758) filosof
Lambert, Johann Heinrich (1728-1777) doğa felsefesi, matematik, gökbilim, mekanik
Lamettrie, Julien Offray (1709-1751) filosof
Lange, Joachim (1670-1744) filosof (*Wolff* aleyhtarı)
Lange, Johann Joachim (1699-1765) filosof
Lau, Theodor Ludwig (1670-1740) filosof, hukukcu
Laukhard, Friedrich Christian (1757-1822) filosof
Lavater, Johann Caspar (1741-1801) yazar
Lehmann, Johann Jakob (1683-1740) filosof
Leibniz, Gottfried Wilhelm Frhr. v. (1646-1716) filosof
Lenz, Jakob Michael Reinhold (1751-1792) yazar
Lessing, Gotthold Ephraim (1729-1781) yazar
Leuchsenring, Franz (Michael), ayrıca: F. Lizern, Liserin, Leisring, Leysering (1746-1827) yayımcı
Leuckfeld, Johann Georg (1668-1726) ilahiyâtcı
Lichtenberg, Georg Christoph (1742-1799) filosof, denel fizikci
Lilienfeld, Jacob Heinrich von. Yazar
Lilienthal, Miachel (1686-1750) filosof, yayımcı
Lodtmann, Carl Gerhard Wilhelm (1720-1755) yazar
Loen, Johann Michael von. Yazar
Longolius, Paul Daniel (1704-1779) filosof, tarihçi

- Lossius, Johann Christian (1743-1813) filosof
 Luc, André de (1727-1817) filosof
 Lüder, August Ferdinand (1760-1819) filosof, tarihçi
 Lüderwald, Johann Baltasar (1722-1796) filosof
 Ludovici, Karl Günther (1707-1778) filosof (*Wolffcu*)
 Maaß, Johann Gebhard Ehrenreich (1766-1823) filosof (*Kantci*)
 Maimon, Salomon (1753-1800) filosof (*Kantci*)
 Marquardt, Conrad Theophil (1694-1749) ilahiyâtcı, filosof
 Marquis d'Argens (Johann Baptist de Boyer) (1704-1771) filosof
 Maupertuis, Pierre Louis (1698-1759) filosof-bilimadamlı
 Mehmel, Gottlieb Ernst August (1761-1840) filosof
 Meier, Georg Friedrich (1718-1777) filosof
 Meiners, Christoph (1747-1810) filosof (*Kant* aleyhtarı)
 Meißen, August Gottlieb (1753-1807) yazar
 Meister, Heinrich (1738-1821) bkz: Hermes, Johann Timotheus, ilahiyâtcı
 Mel, Konrad 1666-1733 ilahiyâtcı
 Mellin, Samuel Albert. [Mellin, Georg Samuel Albert] (1755-1825) filosof
 Mencke(n), Johann Burchard (1708-1754) felsefe tarihcisi
 Mendelssohn, Moses (1729-86) filosof
 Merck, Johann Heinrich (1741-1791) yazar, tercüman
 Merian, Johann Bernhard (1723-1807) filosof (*Wolff* aleyhtarı)
 Mesmer, Friedrich Anton (1734-1815) hekim (Mesmerism)
 Meusel, Johann Georg (1743-1820) tarihçi
 Michaelis, Christian Friedrich (1770-1834) yazar
 Möhsen, Johann Karl Wilhelm (1722-1795) hekim
 Molitor, Joseph Franz (1779-1860) filosof (*Schellingci*)
 Morgenbesser, Ernst Gottlob (1755-1824) hukukcu
 Moritz, Karl Philipp (1757-1793) yazar
 Möser, Justus (1720-1794) tarihçi
 Mosheim, Johann Lorenz (1693-1755) ilahiyâtcı
 Mozart, Wolfgang Amadeus (1756-1791) müzikci, besteci
 Muhrbeck, Johann Christoph (1734-1805) filosof
 Müller, Adam. Yazar
 Müller, Friedrich August. Filosof
 Müller, Johann Joachim (1661-1733) filosof
 Musschenbroek, Patrus van (1692-1761) yazar
 Mutschelle, Sebastian (1749-1810) *Kantci* filosof, ilahiyâtcı
 Mylius, Christlob (1722-1754) gazeteci
 Naumann, Christian Nikolaus (1720-1797) filosof
 Neeb, Johann (1767-1843) filosof

- Neifeld, Ernst Jeremias (1721-1773) hekim
Nettelblad, Daniel (1719-1791) hukukcu (*Wolffcu*)
Neubauer, Ignaz (1726-1795) Katolik ilahiyâtcı, filosof
Neumann, Kaspar (1683-1737) hekim, kimyacı
Nicolai, Christoph Friedrich (1733-1811) yayımcı, yazar
Nicolai, Ernst Anton (1722-1802) hekim (*Leibnizci*)
Nicolai, Gottlob Samuel (1725-1765) filosof
Niemann, August (Christian Heinrich) (1761-1832) filosof
Niemeyer, August Hermann (1754-1828) yazar
Niethammer, Friedrich Immanuel (1766-1848) ilahiyâtcı, filosof
Nitsch, Friedrich August. Filosof
Nonne, Johann Gottfried Christian (1749-1821) filosof
Nösselt, Johann August (1734-1807) ilahiyâtcı
Nüsslein, Georg (1766-1842) filosof (*Kantci*)
Obereit, Jakob Hermann (1725-1798) mistik filosof, hekim
Oettinger, Friedrich Christoph (1702-1782) mistik ilahiyâtcı, filosof
Oken, Lorenz (Ockenfuss) (1779-1851) tıp hocası, filosof (*Schellingci*)
Orloff, Johann Andreas (1769-?) yazar
Palthen, Johann Franz von. Yazar
Pestalozzi, Johann Heinrich (1746-1827) eğitmen
Pezold, Christian Friedrich (1743-1788) filosof
Pezzl, Johann (1756-1822) yazar
Pfaff, Christoph Matthäus (1686-1760) ilahiyâtcı
Philippi, Johann Ernst (um 1700-1758) filosof, hukukcu
Philipson, Moses (1761-?) filosof
Pisanski, Georg Christoph (1725-1790) filosof
Pistorius, Hermann Andreas (1730-1798) ilahiyâtcı, filosof, tercüman
Platner, Ernst (1744-1818) filosof, tıp hocası
Plessing, Friedrich Victor Leberecht (1749-1806) filosof
Plouquet, Gottfried (1716-1790) ilahiyâtcı, filosof
Pockels, Karl Friedrich (1757-1814) tarihçi, insanaraştırmacısı (antropolog)
Pölitz, Karl Heinrich Ludwig (1772-1838) filosof
Pörschke, Karl Ludwig (1751-1812) filosof (*Fichteci*)
Prévost, Pierre, (1751-?) filosof
Pütter, Johann Stefan (1725-1807) hukukcu
Ramler, Karl Wilhelm (1725-1798) filosof
Rappolt, Carl Heinrich (1702-1753) fizikci
Reche, Johann Wilhelm (1764-1835) ilahiyâtcı
Rehberg, August Wilhelm (1757-1836) filosof, gazeteci
Reidenitz, Daniel Christoph (1760-1842) filosof

- Reil, Johann Christian (1759-1813) filosof
 Reimann, Jakob Friedrich (1668-1743) ilahiyâtcı, filosof, filolog
 Reimarus, Hermann Samuel (1694-1768) ilahiyâtcı, filosof
 Reimarus, Johann Albrecht Heinrich (1729-1814) filosof
 Reinbeck, Johann Gustav (1682-1741) filosof (*Wolffcu*)
 Reiner, Georg Leonhard (1756-1807) Katolik Kantci filosof
 Reinhard, Adolf Friedrich (1728-1783) ilahiyâtcı, hukukcu
 Reinhard, Philipp Christian (1764-1812) filosof
 Reinhold, Karl Leonhard (1758-1823) filosof
 Resewitz, Friedrich Gabriel (1728-1806) ilahiyâtcı, filosof
 Reusch, Carl Daniel (1735-1806) fizikci
 Reusch, J. P. (1694-1754) filosof (*Leibnizci*)
 Reusch, Johann Peter (1691-1758) filosof
 Reuß, Maternus (1751-1798) filosof
 Richter, Georg Friedrich (1691-1741) filosof, matematikci
 Richter, Jean Paul Friedrich (1763-1825) sanat filosofu
 Riedel, Friedrich Justus (1742-1785) sanat filosofu
 Riem, Andreas [Pseud.: Schmidt, C.A.E.] (1749-1807) yazar
 Rochow, Friedrich Eberhard von (1734-1805) filosof
 Rogall, Georg Friedrich (1701-1733) yazar
 Rohde, Johann Jacob (1690-1727) yazar
 Rosenthal, Gottfried Erich (1745-1814) matematikci
 Rüdiger, Andreas (1673-1731) filosof, hekim (*Wolff aleyhtarı*)
 Rueckert, Joseph. Pseud. Joseph Karl (1771-1813) yazar
 Runge, Conrad Heinrich (1731-1792) ilahiyâtcı (Aydınlanmacı)
 Sack, August Friedrich Wihelm (1703-1786) ilahiyâtcı (Neologist)
 Sailer, Johann Michael (1751-832) Cizvit ilahiyâtcısı, filosof
 Salat, Jakob (1766-1851) ilahiyâtcı, filosof
 Salomon, Adelgunde Konkordie (1726-1789) edebiyat eleştirmeni
 Salthenius, Daniel (1701-1750) ilahiyâtcı, filosof
 Saltzmann, Friedrich Rudolf, auch: Frédéric-Rodolphe (1749-1821) mistik yazar
 Salzmann, Christian Gotthilf (1744-1811) eğitmen
 Sanden, Christian Bernhard von (1707-1756) filosof, tip hocası
 Sanden, Heinrich von (1672-1728) yazar
 Sander, Heinrich (1754-1782) bilimadamlı
 Sarasin, Jacob (1742-1802) siyâset makaleleri yazarı
 Sartorius, Georg Frhr. von Waltershausen (seit 1827) (1765-1828) tarihçi
 Sattler, Johann Paul (1747-1804) yazar
 Schad, Johann Baptist, Ordensname: Roman S. (1758-1834) Katolik ilahiyâtcı, filosof
 Schade, Georg (1712-1795) hürriyetci düşünür

- Schat(z), Georg (1763-1795) yazar
- Schaubert, Johann Wilhelm (1720-1751) filosof
- Schaumann, Johann Christian Gottlieb (1768-1821) filosof
- Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph v. (1775-1854) filosof
- Scher(t)z, Johann Georg (1678-1754) filosof
- Scheuchzer, Johann Jacob (1672-1733) bilimadamlı
- Scheyb, Franz Christoph von (1704-1777) filosof
- Schiemann, Georg Theodor (1718-1793) hukukcu
- Schierschmid, Johann Justin (1707-1778) filosof
- Schiller, Friedrich v. (1759-1805) sanat filosofu, şair, tiyatro ile roman yazarı
- Schlegel, August Wilhelm v. (1767-1845) yazar
- Schlegel, Caroline. Yazar
- Schlegel, Friedrich v. (1772-1829) yazar
- Schlegel, Johann Adolf (1721-1793) ilahiyâtcı, filosof
- Schlegel, Johann Elias (1719-1749) yazar, edebiyat eleştirmeni
- Schlegel, Johann Heinrich (1726-1780) filosof
- Schlettwein, Johann August (1731-1802) gazeteci
- Schloezer, August Ludwig v. (1735-1809) tarihçi
- Schlosser, Hieronymus Peter (1735-1797) yazar
- Schlosser, Johann Georg (1739-1799) filosof, hukukcu
- Schlözer, Dorothea (1770-1825) yazar
- Schmauß (Schmauss), Johann Jakob (1690-1757) tarihçi, hukukcu
- Schmehrsal, Elias Friedrich (1719-1774) yazar
- Schmid, (Schmidt), Siegfried (1774-1859) yazar
- Schmid, Christian Friedrich (1771-1778) filosof
- Schmid, Christian Heinrich (1746-1800) tercüman, edebiyat eleştirmeni
- Schmid, Karl Christian Erhard (1761-1812) filosof
- Schmid, Konrad Arnold (1716-1789) ilahiyâtcı
- Schmid, Nikolaus Ehrenreich Anton (1717-1785) yazar
- Schmidt, Johann Lorenz (1702-1749) ilahiyâtcı (Wolffcu)
- Schmohl, Johann Christian (1756-1783) gazeteci, siyâasetci, iktisâtcı
- Scholz, Johann Friedrich (?-?) filosof
- Schön, Christian (1677-1755) tercüman, hukukcu
- Schöpflin, Johann Daniel (1694-1771) tarihçi
- Schott, August Ludwig (1751-1778) filosof, hukukcu
- Schreiber, Johann Friedrich (1705-1760) filosof
- Schröter, Johann Konrad (1765-1735) ilahiyâtcı
- Schubart, Christian Friedrich Daniel (1739-1791) yazar
- Schubert, Johann Ernst (1717-1774) ilahiyâtcı, filosof
- Schultz, Franz Albert (1692-1763) ilahiyâtcı, filosof (Pietist, Wolffcu)

- Schulz, Joachim Christoph Friedrich (1762-1798) tarihçi
 Schulze, Gottlieb Ernst (1761-1833) filosof (şüpheci)
 Schulze, Johann (1739-1805) ilahiyâtcı, matematikçi
 Schummel, Johann Gottlieb (1748-1813) eğitmen, yazar
 Schütz, Christian Gottfried (1747-1832) yazar
 Schütz, Christian Wilhelm von (1776-1830) yazar, yayımcı
 Schwab, Johann Christoph (1743-1821) filosof (Kantçı)
 Schwab, Johannes (1731-1795) ilahiyâtcı, filosof-bilimadamlı
 Schwabe, Johann Joachim (1714-1784) filosof
 Schwarz, Gottfried (1707-1768) filosof
 Segner, Johann Andreas von (1704-1777) filosof, matematikçi
 Seiler, Georg Friedrich (1733-1807) ilahiyâtcı, filosof
 Selchov, Johann Heinrich Christian von (1732-1795) hukuk hocası
 Selle, Christian Gottlieb (1748 -1800) filosof, hekim
 Semler, Christoph (1669-1740) ilahiyâtcı, filosof
 Semler, Johann Salomo (1725-1791) filosof, tarihçi
 Seume, Johann Gottfried (1763-1810) gazeteci, siyâsetçi
 Siebenkäs, Johann Philipp (?-?) filosof
 Silberschlag, Johann Esaias (1721-1791) ilahiyâtcı, bilimadamlı
 Snell, Friedrich Wilhelm (1755-1834) filosof (Kantçı)
 Socher, Joseph (1755-1834) ilahiyâtcı, filosof
 Soemmerring [Sömmerring, Sömering], Samuel Thomas (1755-1830) bilimadamlı
 Spalding, Georg Ludwig (1762-1804) ilahiyâtcı
 Spalding, Johann Joachim (1714-1804) ilahiyâtcı
 Spangenberg, Johann Konrad (1711-1783) matematikçi
 Spazier, Karl (1761-1805) filosof
 Spener, Philipp Jakob (1635-1705) ilahiyâtcı
 Sperlette, Johannes (1661-1725) filosof
 Spies, Johann Albrecht (1704-1766) filosof
 Stahl, Georg Ernst (1659-1734) tıp hocası, kimyacı
 Stainhauser von Treuburg, Johann Philipp (1719-1799) hukukçu
 Stapfer, Johann Friedrich (1708-1775) filosof (Wolffcu)
 Stapfer, Philipp Albert (1766-1840) ilahiyâtcı, filosof
 Starck, Johann August (1741-1816) ilahiyâtcı, filosof
 Stattler, Benedikt (1728-1797) ilahiyâtcı, filosof
 Stäudlin, Karl Friedrich (1761-1826) ilahiyâtcı
 Steeb, Johann Gottlieb (1742-1799) filosof
 Stegmann, Johann Gottlieb (1725-1795) filosof, matematikçi
 Stein, Karl (Heinrich Friedrich) Freiherr vom: (1757-1831) siyâsetçi
 Steinacher, Franz Nikolaus (1749-1789) filosof

Steinbart, Gotthelf Samuel (1738-1809) filosof
Stengel, Stephan Frhr. von (1750-1822) filosof (Kantci)
Sterzinger, Ferdinand (1721-1786) filosof
Stieberitz, Johann Friedrich (1707-1772) filosof
Stockhausen, Johann Christoph (1725-1784) filosof
Stolle, Gottlieb (1663-1744) filosof (Thomasci)
Storchenau, Sigismund von, S.J. (1731-798) filosof (Wolffcu)
Storr, Gottlob Christian (1746-1805) yazar
Stosch, Friedrich Wilhelm (Stossius) (1646-1704 yahut 1707) filosof (Spinozaci)
Strähler, Daniel (1692-1750) filosof
Straus, Karl Gottlieb (1743-1790) filosof
Strube, Friedrich Heinrich (?-1790) hukukcu
Sturm, Gottlieb (1699-1764) filosof, hukukcu
Stuve, Johann (1752-1793) eğitmen
Succov, Simon Gabriel (1721-1786) filosof (Leibnizci)
Sucro, Christoph Joseph (1718-1756) filosof
Sulzer, Johann Anton (1752-1828) ilahiyâtcı, filosof
Sulzer, Johann Georg (1720-1779) filosof
Süßmilch, Johann Peter (1707-1767) ilahiyâtcı
Svarez, Karl Gottlieb (1746-1798) filosof
Syrbius, Johann Jakob (1674-1738) filosof
Tafinger, Wilhelm Cornelius (1760-1813) hukukcu
Teller, Wilhelm August (1734-1804) ilahiyâtcı (aydınlanmacı)
Tennemann, Gottlieb Wilhelm (1761-1819) filosof
Teske, Johann Gottfried (1704-1772) fizikci
Tessanek, Johann (1728-1788) filosof-bilimadamı (Newtoncu)
Tetens, Johann Nicolaus (1736-1805) filosof
Thile, Karl Gottfried von (died 1796) filosof
Thomas, Jakob Ludwig (1752-1796) dilci
Thomasius, Christian (1655-1728) filosof
Thorild, Thomas (1759-1808) filosof
Thümmig, Ludwig Philipp (1697-1728) filosof (Wolffcu)
Tiedemann, Dietrich (1748-1803) filosof (Kant'a karşı)
Tieftrunk, Johann Heinrich (1760-1837) filosof (Kantci)
Tilemann, Peter Gerhard (?-1790) filosof
Tilling, Christian (1759-1814) hukukcu (Kantci)
Titius, Johann Daniel (1729-1796) matematikci
Tittel, Gottlieb August (1739-1816) filosof (Kant'a karşı)
Tönnies, Johann Heinrich (1725-1784) filosof
Trapp, Ernst Christian (1745-1818) eğitimci

- Traue, Karl Daniel (1736-1800) filosof
 Trenck, Friedrich Freyherr von (1726-1794) yazar
 Trinius, Johann Anton. Pseud. Jonathan Ursinithon (1722-1784) yazar
 Tschirnhausen (Tschirnhaus), Ehrenfried Walter, Graf von (1651-1708) matematikci, filosof-bilimadamlı
 Turin, Adam Ignatz (1729-1777) filosof, hukukcu
 Überwasser, Ferdinand (1752-1812) filosof
 Ulrich, Johann August Heinrich (1746-1813) filosof (*Kant aleyhtarı*)
 Ulrich, Johann Heinrich Friedrich (1751-1798) tercüman
 Unzer, Johann August (1727-1799) hekim, ruharaştırmacı (psikolog)
 Unzer, Johann Christoph (1747-1809) hekim, gazeteci
 Unzer, Johanna Charlotte (1724-1782) filosof
 Vattel, Emerich de (1714-1767) ilahiyâtcı, filosof
 Veit, Dorothea. Yazar
 Vellnagel, Christoph Friedrich (1714-1798) filosof
 Villaume, Pierre (1746-1806) ilahiyâtcı, filosof
 Villers, Charles de (1765-1815) filosof (*Kantçı*)
 Vogt, Anton (1727-1784) ilahiyâtcı, filosof
 Voigt, Wenzel (1765-1830) filosof
 Volkelt, Johann Gottlieb (1721-1795) filosof
 Volkmar, Friedrich Nathanael (1750-1794) hukukcu
 Vollbeding, Johann Christoph. Yazar
 Von Pauw, Cornelius (1739-1799) filosof
 Voß, Christian Daniel (1761-1821) filosof, hukukcu
 Wachter, Johann Georg (1673-1757) filosof
 Wagener, Samuel Christoph (1763-1845) yazar
 Wagner, Friedrich (1693-1760) ilahiyâtcı (*Wolffcu*)
 Wagner, Gabriel (1655-1717) filosof (hürriyetçi düşünür)
 Wagner, Johann Valentin (1682-1760) filosof (*Wolffcu*)
 Walch, Christian Wilhelm Franz (1726-1804) ilahiyâtcı, filosof
 Walch, Johann Ernst Immanuel (1725-1778) filosof
 Walch, Johann Georg (1693-1775) ilahiyâtcı
 Walter, Ernst Johann Konrad (1741-1800) ilahiyâtcı, filosof
 Walther, Johann Georg (1708-1761) filosof
 Weber, Joseph (1753-1831) filosof
 Weckhrlin, Wilhelm (1743-1792) yazar
 Wedekind, Karl Ignaz (1766-?) hukuk hocası
 Wedekind, Rudolph (1718-1778) filosof
 Wegelin, Jakob Daniel (1721-1791) filosof, filolog
 Weinlig, Christian Traugott (1739-1799) mimâr
 Weise, Christian (1717-1796) matematikci

- Weishaupt, Adam (1748-1830) ilahiyâtcı, filosof
Weitenkampf Johann F. (?-1758) ilahiyâtcı, filosof
Wenzel, Gottfried Immanuel (1754-1809) filosof
Werdermann, J.G.K. (?-1798) filosof
Wernher, Johann Balthasar (1675-1742) yazar
Westphal, Ernst Christian (1737-1792) hukukcu
Weymann, Daniel (1732-1795) filosof (Crusius tarafdarı)
Wezel, Johann Karl (1747-1819) filosof
Wichmann, Christian August (1735-1807) filosof
Widmann, Meinrad (1733-1794) yazar
Wiedeburg, Basilius Christian Bernhard (1722-1758) matematikci
Wiedeburg, Friedrich August (1751-1815) eğitimci, filolog
Wieglob, Johann Christian (1732-1800) kimyacı, doğa felsefesi
Wieland, Christoph Martin (1733-1813) yazar
Wildt, Johann Christian Daniel (1770-1844) filosof, matematikci
Wilke, Christian Heinrich (?-1776) filosof
Will, Georg Andreas (1727-1798) filosof (Kantçı)
Wilmans, Carl Arnold (1772-1848) filosof
Winckelmann, Johann Joachim (1717-1768) sanat tarihcisi, aydınlanmacılık aleyhtarı
Winckler, Johann Heinrich (1703-1770) filosof
Windheim, Christian Ernst (1722-1766) filosof
Windisch-Graetz, Joseph Niclas, Reichsgraf v. (1749-1802) yazar
Witte, Samuel Simon (1738-1802) filosof
Wizenmann, Thomas (1759-1787) filosof (Spinozaci)
Wlochatius, August Wilhelm (1744-1815) yazar
Wöckl, Leopold Andreas (1741-1800) yazar (aydınlanmacı)
Woellner, Johann Christoph (1732-1800) ilahiyâtcı, Prusyalı bakan
Wolff, Christian (1679-1754) filosof
Wolff, Kaspar Friedrich (1733-1794) filosof, doğa felsefesi
Wüstemann, Justin Elias (?-1762) hukuk hocası
Wyttensbach, Daniel (der Ältere) (1706-1779) ilahiyâtcı (aydınlanmacı)
Wyttensbach, Daniel (der Jüngere) (1746-1820) filosof
Zedler, Johann Heinrich (1706-1763) kitapçı, yayımcı
Zedlitz, Karl Abraham Freiherr von (1731-1793) kültür bakanı, eğitimci
Zerrenner, Heinrich Gottlieb (1750-1811) ilahiyâtcı, yazar (aydınlanmacı)
Ziegenhagen, Franz Herinrich (1753-1806) yazar (utopist)
Ziegler, Augustin (1720-1778) filosof
Ziegra, Christian (1719-1778) edebiyat eleştirmeni
Zimmer, Patritius Benedikt (1752-1820) ilahiyâtcı
Zimmermann, Franz Anton. Yazar

- Zimmermann, Johann Georg (1728-1795) hekim, yazar
 Zincke, Georg Heinrich (1692-1798) hukucu
 Zobel, Rudolph Heinrich (1734-1775) filosof
 Zollikofer, Georg Joachim (1730-1788) ilahiyâtcı (aydınlanmacı)
 Zöllner, Johann Friedrich (1753-1804) ilahiyâtcı (aydınlanmacı)
 Zopf, Johann Heinrich (1691-1774) eğitimci
 Zschokke, Heinrich (1771-1848) eğitimci, filosof
 Zulehener, Johann Anton (?) filosof, matematikçi
 Zwanziger, Johann Christian (1723-1808) filosof (Kantci)

IV- Yeni Bir Felsefe-Bilim Çığırının Temellendirilmesi

Gerçekliğin arkasında duran, onu taşıyan, ona kaynaklık eden ‘hakîkat’ a nufuz etme çabası, felsefe-bilimin beyni yahut yüreği mesâbesindeki metafiziğin başta gelen özelliğidir. Hakîkata nufuz, onu ‘tefekkür’ etmekle (Fr méditer) mümkündür. Tefekkür, ‘salt düşünme’dir. ‘Gerçekliktaşın’ olmasından ötürü, ‘hakîkat’ düşünülürken, tecrübeeye mürâcaat imkânsızlaşır. Bu durumda her çeşit tecrübe dışta bırakılarak düşünme, tefekkür etme olmaktadır. Tefekkürün doğruluğu yahut yanlışlığını tesbit etmenin tek kistasını ancak mantıkta bulmak mümkün. Mantığa dayalı tefekkür, metafiziğin işidir. Mantığı aşkin tefekkür mintikasında metafizik de artık yürüyemez. Yerini mistikliğe terketmek zorundadır. İşte bunu keşfeden Immanuel Kant’tır. Gerçi Kant’tan önce Ebû Hâmîd Muhammed el-Gazâlî (1058 – 1111) de benzeri bir sonuca ulaşmıştır. Yalnız, o, bu hususu Kant ölçüsünde enine boyuna geniş ve derin bir sistem yapısı şeklinde inşâa etmemiştir.

Aristoteles’tे olduğu üzere, Kant için de hakîkatın içeriği varlıktır. Hakîkatta varlıkötesi yahut varlıkdışılık da varmidir sorusu, yine Aristoteles gibi, Kant’a da anlamlı değildir. O hâlde anlam atfetme imkânının sınırlarını varlık çizmektedir.

Varlığı düşünme, yânî tefekkür, metafiziğin transsensual idealism sahasındadır. Metafiziğin diğer bir etkinlik alanınıysa salt ahlâk teşkil eder. Haddizâtında varlık ile ahlâk birbirlerini şart koşarlar. İkisi de hakîkatın ‘mal’idir. Nasıl? Ne varlık ne de ahlâk, olaylar dünyasında algılanabilirler. Demekki gerçeklikötesidirler.

Varlığın, gerçeklikte algılanabilir yansımaları varolanlardır. Ne var ki, varolanlardan varlığa geçiş, bir aşırı soyutlama ile genellemedir. David Hume başta olmak üzere, İngiliz deneyicileri varolanların birleşiminden/sentezinden varlığa ulaşıldığını savunadurmuşlardır. Buna karşılık, *Eflâtun* ve onun çizgisini izlemiş metafizikciler, *Humevâri* birleşimin bir yerlere götürmeyeceğini öne sürmüşlerdir. Varolanlardan kalkılarak varlığa erişmenin saçma olduğunu, tersine, ancak varlıktan/varlıklardan varolanların çıkarımlamanın anlamlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu iki aşırı uç arasında orta yoldan yürüyenler Aristoteles ile Kanttır. İkisine göre, kalkış noktamızı varolanlar ve onları algılamamız oluşturmaktadır. Bununla birlikte varlığın varoluğuna da

inanmamız lazım. Yoksa, varolmadığımız durumlarda varolanların varolduklarını nasıl ve neye dayanarak iddia edebiliriz. O hâlde algıladığım varolanlar, varolsam da olmasam da vardır. Yalnız, ilkece algıma asla konu olamayacaklara ilişkin bir şey söyleyemem. Bu da algıladığım varolanın değişmez diye benimsenmiş özüdür. Onu algılayamama rağmen, varmışcasına kabul ederim. Algımın konusu sürekli değişegiden varolanları başka türlü kavrayamam da ondan. İşte Aristoteles'ten devraldığı düşünce mirâsını geliştirip sistemleştiren Kant karşımıza varlığa ilişkin, kendi deyişiyle, bir mimârî yapıyla çıkmıştır.

(5) Sözünü ettigimiz ‘mimârî yapı’yla kasdolunan nedir? Varlık bütünlüğüdür. Varlık bütünlüğü ne demek? Bilmeğe konu ne varsa, varlıktır. Şu durumda varlık, bilinen yahut bilinmeye aday olandır. İşte bilinen yahut bilinebilir olanın tümü tamamı âlemdir. Tabii, İslâmın terim doğarından habersiz olması yüzünden Kant, âlem istilâhını tanımıyor. Sonuçta ister istemez uygun düşmeyen birine başvurmak zorunda kalmıştır: Welt. Buysa, zayıf ve müphemdir. Nihâyet Welt, terim doğarımızda yer alan gerek ‘evren’ (A ‘kâinat’), gerek ‘yeryüzü’ (‘arz’) gerekse ‘dünya’ anımlarını birarada taşır. Fakat üçü de ‘âlem’in içlemindendir. Martin Heidegger'in deyişiyle ‘yaşar-hâlde’ (am Lebensein) ‘burada-bulunduğumuz’ (das Hiersein), ‘belirli-özgül-mekân’ ‘yeryüzü’dür (die Erde). Anılan, bir ‘fizik–bio–anthro–po–sfer’dir. ‘Burada–bulunuşumuz’u temellendirici ‘varoluşmuz’u (die Daseinsweise) taşıyan ‘fizik – bio – anthropo – psiko – sosyo – kültür – sfer’imizin en genel çerçevesi ‘dünya’dır (Welt). Şu durumda, ‘dünya’, ‘yeryüzü’nün soyutlanıp genelleştirilmiş ‘cins’idir. ‘Yeryüzü’ gibi, duyumlanabilir; duyumlanamadığı durumlarda hesaplanabilir birimlerden oluşan ‘evren’dir. O, duyumlanır, duyumlanabilip hesaplanabilir birimlerin topu tamamıdır. Duyumlanır, duyumlanabilip hesaplanabilir birimlere ‘varolan’lar diyoruz. O hâlde ‘hakîkat âlemi’ (die Wahrheitssphäre) nasıl ‘varlık bütünlüğü’nü teşkil ederse, benzer biçimde ‘gerçeklik evreni’ de ‘varolanlar’dan oluşur. ‘Gerçeklik evreni’ ‘doğa bilimleri’ne ‘nesne’dir. ‘Doğa bilimleri’ ‘nesne’lerini ‘düşünür – deneyler – düşünür’. ‘Hakîkat âlemi’yse ‘doğa–aşkın’ olduğundan, ‘sezilir’. Edinilmiş sezgiler üstüne düşünülür: ‘Teemmül’. Sezgilerlerden hareketle girişilmiş akılyürtme temrinleri üstüne katlanılarak düşünmek, ‘tefakkür’dür. O da, felsefenin metafizik sahasını mistiklikten ayıran ‘sınır’da ‘hudut karkol’udur.

Metafizik, ‘gerçeklik evreni’nden ‘hakîkat âlemi’ni düşünür — ‘teemmül’, kısmen de ‘tefakkür’. Felsefenin, dolayısıyla metafiziğin ‘salt biçimsel’, yâni ‘transsensual akı’yla uzanamadığı saha ‘hakîkat âlemi’dir. Orası salt ‘sezgi’yle (L intuitio) iş gören ‘mistilik’in ‘dünya’sıdır. Mistilik, ‘hakîkat âlemi’nden ‘gerçeklik dünyası’nı seyre dalmak yahut temâşa etmektir. İmdi, ‘hakîm’/‘bilge’ ‘sezgi’yle yakaladığı ‘hakîkat’ı ‘tefakkür eder’ (L meditare). ‘Hakîkat âlemi’nden ‘gerçeklik evreni’ni ‘temâşa eder’ (L contemplare).

(6) Felsefenin etkinlik alanı ‘gerçeklik’le sınırlıdır. Devindiricisi ‘biçimleyici akıl’, ona bahsi geçen sınırları aşturmaz. Çünkü Kant'a kalırsa, akıl gücü bu kadarına yeter. O, kanıt arayarak adım adım yürüür. Ancak, ona malzemeyi sağlayan, duyu verileri kadar aklaşkın hakîkat âlemi de olabilir. ‘Sez-

gi'nin yardımıyla 'aklaşının hakîkat âlemi'nden alınan malzemenin düşünülerek işlenmesine, bunun da kotarıldığı alana, *Eflâtun*'dan iktibâs bir ıstilâhla, *numenon* demiştir. Akıl, duyulamayla gelenleri düzenleyerek 'bilim'e vücut verir. Aklaşının kesimden elde ettikleriyleye, ahlâk ile estetik gibi, üstün değerleri hâvî yapıları inşâa eder. Demekki akıl, bir yanda 'düzenleyici'yken (*regulativ*), öbür tarafta 'inşâacı'dır (*konstitutiv* yahut *konstruktiv*) Onun bu iki cepheli vechesini görmeyip yalnızca birinde karar kilmak, felsefeyi dogmacılığa mahkûm etmek demektir. *Kant*, her iki cepheye de savaş açmıştır; şu durumda hem Akılçılara hem de Duyumcu-deneycilere karşıdır. Onun bu iki cepheli savaşının adı 'Eleştircilik'tir (*Kritizismus*).

(7) Başta bildirdiğimiz üzere, üstünde konuştuğumuz/ konuşabildiğimiz ne varsa, varlıktır. O hâlde varlık, konuşmayı izhâr olunur. Konuşmanın temel birimi sözdür. Söz ise, belirli bir anlamı dile getirmek amacıyla belli biçimde birleştirilmiş seslerden meydana getirilir. Sözü oluşturan seslerin, toplumların tarihinde biraraya getirilişi, belli zorunlu mantık kurallarına bağlı taslaklar izlenerek başarılı bir iş değildir. Böyle olaydı, tarihte insanların tek bir dili olurdu. Sesler toplumdan topluma ve çağdan çağ'a gelişigüzel birleştirilerek sözler oluşturulmuştur. İmdi, sözün oluşumu tesâdûfidir. Ama rastgele meydana gelmiş/getirilmiş söz, bir defa ortaya çıkmaga görsün, onu anadilinde kullanan bireylere o kendini zorunlulukla benimsetir. Birleşimi itibâriyle söz, nice rastlantılı gözükürse gözüksün, taşıdığı anlam esâsı değişmez zorunluluk durumunu gösterir. Yan ve ikincil (tâlî) anlamlar değişikliğe uğrayabilir. Fakat anlam esâsı değişmez. İşte bu değişmez anlam esâsı bakımından sözün kaynaklandığı pınar, 'kavram'dır. Buna durmadan değişmelein vukûu bulduğu olaylar dünyasında rastgelmek mümkün değil. Bundan dolayı kavramları bulgulayıp araştırmak, değişim dönüşen olayları kendine konu kılmış bilimlerin işi olmayıp onlarla uğraşmak görevi, felsefenin transsensual alanı demek olan metafiziğe düşer. Metafizikci, transsensual akıyla kavramı yakalar; bilâhare akılyürütme yolundan onun olaylar dünyasındaki mütekâbillerini tesbît etmeye çabalar. Anlamca belirlenmiş, dolayısıyla kavram esâsı tesbît olunmuş sözle olaylar ile süreçleri inceleyen bilimadamıdır. Demekki bilim yapmanın ön şartı, transsensual arâzînin tesviyesini sağlamaktır. Bunu beceren metafizikcidir. Onun etkinlik alanısı, kavramı yakalayıp işlediği orun olan 'dimâğ'dır. 'Kavram', 'dimâğ'da 'hakîkat âlemi'ni oluşturan 'varlığ'ın karşılığı ve iz düşümüdür. 'Varlığ'ın, 'gerçeklik dünyası'ndaki kîsmî karşılığı ve iz düşümüyse, 'varolan'dır. Dimâğ ürünü kavramın, gerçeklik verisi varolanla 'izdivâc'ından 'bilgi' doğar. İşte bu muazzam —tarihteki en büyük— keşfi başarma şerefi *Eflâtun*'un olup onun temelini attığı felsefe binâsını şaheser bir mimârî yapıllığa ulaşırma şâni da *Kant*'a aittir..

Dimâğ, anlaşılacığı üzere, gerçeklikâşının bir saha olup insanın baş vasfidir. Şu durumda insan, esâs itibâriyle transsensual bir varlıktır. 'Transsensual'in, Tanrıyla ve tanrısalılıkla olan bağlantısını inceleyen ilahiyâttır. İnsan da, madem transsensual bir varlıktır, o hâlde onu bu yönyle irdeleyen insanaraştırmaları (Fr anthropologie)¹ ilahiyâtın bir kolu olmalı.

1 Toplum oluşturucu ve kültür kurucu transsensual varlık olarak temâyüz eden in-

(8) Dimâğın, varlığı 'ete kemiğe' büründürdüğü değer, 'söz'dür, dedik. Duyuma yol açan ise, varlıktır. Bu, dimâğda işlem görerek 'varolanlaşır'. Henüz anlamca belirsiz hâliyle duyumlanan 'ham varlık', daha doğrusu, 'bil-kurve varlık' 'bilfilleşir', yanî 'varolanlaşır'. 'Varolanlaşmışlık', anlamca belirginlik kazanmışlık demektir. Belirginlik, kendini dilde gösterir. Dilde kendini gösteren 'belirginleşmiş varlık'sa, 'kavram'dır. Bu da, temelde, 'söz'dür. Kant, 'söz'ün kendisini ele almamıştır. Buna karşılık, 'varlığın nasıl kavrandığını incelemiştir. Mecâzlı bir anlatıma başvurarak söyleyelim: Varlığı kavrayışına ilişkin dimâğın 'yol haritası'nı çıkarmıştır. Duyumlardan hareketle algılanan varlığı dimâğ'a taşıyan 'eksik söz'dür. 'Söz'ün taşıyıp getirdiği 'varlık', 'dimâğ'da 'kavram'laşır. Demekki 'dimâğ'da 'kavram'laşan 'eksik söz' 'tamlanır', 'tam söz' olur. 'Tam söz', 'düşünce'dir.

(9) 'Varlığın' 'öz yurd'u neresidir; duyular ile algılar, onu gerçekten tanıtmaga yetermi sorularının felsefi metafizik cevabını bir tek *Eflâtun* vermiştir. Kant'a gelince; onda 'varlığın öz yurdu neresidir' sorusuna karşılık yoktur. Yoktur; çünkü biçimsel aklın çözümleme yetisi ile gücü varlığın menşeyini izâha yetmiyor. Nitekim *Eflâtun*'da da 'varlığın öz yurdu'nu ele veren 'biçimsel akıl' demek olan *nus*, Kant'ın dilinde söylesek, *Vernunft* değildir. Ya kimdir? *Logostur*, *Geist*tür, 'maneviyât'tır. Kant, 'biçimsel aklı' da kapsayan 'biçimsel akılötesi' 'maneviyât'a² itibâr etmemiştir. Zirâ o, bir (velî-) mutasavvuf olmayıp filosof-bilimadamıdır.³

(10) Mütedeyyinliğin başında haddini bilmek gelir. Filosof-bilimadamlığı ömrü boyunca Kant, hep haddini hudunu tanımağa çaba harcamıştır. Haddi aşmak kişiyi ya ifrâta ya da tefrîte götürür. Her ikisi de onun indinde yenisir yutulur cinsten olmayan kaba hatâdır.

Haddi hududu şaşırmanın iki ciheti bulunur. Biri, hâllerimizde, hareketlerimizde, tavır ile tutumlarımızda, davranışlarımız ile tepkilerimizde görüneceğimiz yaşayışımız; öbürüyse akıl-zihin hayatımızdır. Akln hududu da iki vechelidir. Biri, tecrübe, ötekiyse aşkınlık yönünde yürürt. İngiliz deneycilerinin, bütün aklî-ruhî melekelerimizin, duyuşlama esâşlı ve tecrübler birikiminin verisi oldukları savı ifrâttır. Buna karşılık son çözümde, duyu çıkışlı tecrübelerle ilgisi ilişiği kesik spekulatif metafizik fikir inşâaları (*Fr constructions idéelles*) olan Gottlob Wilhelm *Leibniz* ile Christian Wolffvâri Akılçılık da tefrîttedir.

(11) Kant, akıl-zihin-duyarlılık bütünü ifâde eden 'dimâğ'ın (*Gemüt*), daha kestirme ve açık bir anlatımla, 'düşünme'nin 'biyoloji'sini ortaya koymak çabasındadır. 'Düşünme biyolojisi'nin kurucu unsuru 'kavramların evrimi'dir. 'Dimâğ'ın (*L mens*) çözümlenmesinden murad olunan, 'bilgi'nin menşei ile oluşma şartları ile yollarının keşfidir. Kant, evvellemîrde, böyle bir istilâha hiç başvurmamış olmakla birlikte, 'kavramın evrimi'ne odaklanmıştır. Peki, bu 'evrim'in nerede ortaya çıkıp yürüdügü düşünlümüştür? Aklı,

san, 'insanaraştırmaları'nın (*anthropologie sociale, culturelle, philosophique*) konusu olurken, onun dirimsel vechesi olarak algılanan beşerliliğini ele alan da 'beşeraraştırmaları'dır (*anthropologie biologique/ physique*).

2 Burada 'maneviyât', 'ahlâk' anlamında Fr *la moralein* değil, *le moralin* mütekâbilidir.

3 *Eflâtun*, her iki çığırın ortak baş pınarıdır.

zihni ve duyarlığını kapsadığına inanılan 'dimâğ'da. Şu durumda 'dimâğ', duymulanların aşama aşama değerlendirildikleri; heveslerin, istemelerin, deney çıkışlı idrâklerin ve zihinde kavramlar ile algının taşıyıp getirdiği tasavvurların 'izdivâc'ından düşüncelerin oluştu/ruldu/kları 'dirimsel-olmayan' mahaldir.⁴ Kant, "Salt Aklın Eleştirisî"nin değişik yerlerinde 'dimâğ'dan 'bilinc'in oluşturucusu ve taşıyıcısı olarak 'ruh'un bir 'âlet'i (organ)⁵; ve bütün tasavvurlar ile bilgilenme imkânlarını kapsayan güç merkezi⁶ şeklinde bahsetmiştir. 'Dimâğ', haddizâtında üç ana sürecin, demekki 'duyumlama' (*Sinnlichkeit*), 'duygulanma' (*Empfindungsvermögen*) ile 'düşünme' (*Denkvermögen*) güçlerinin mahreci ve yeri yurdudur.

Şekle dökerek düşündüğümüzde, 'dimâğ'ı üç katlı bir binâya benzetebiliriz. En altta 'olay'larla⁷ 'karşılaşma'nın meydana getirdiği 'duyumlama' (*Empfindung*) ve bunun anlamlan/dırıl/masiyla ortaya çıkan 'alrı'ların (*Wahrnehmung*) düzlemi ve onların vucut verdiği 'duyarlılık' (*Sinnlichkeit*) 'kat'ı yer alır. Duyularla iletilen 'çokçeşitlilik' (*Mannigfaltigkeit*) 'zaman' ile 'mekân'ın gözetiminde 'birleştirilmiş bütünlük'e (*synthetische Einheit*) ulaşır. İnsanın 'anlamlandırma' ediminin ilk basamağı duyarlılık katında duyumlanmanın alglaşması safhasıdır. İlk merhâlede güdük ve yüzeyel kalışın ardından algı, git gide derinleşip keskinleşir. Anlamca belirginleşir. Anlamın belirginleşmesi, sınırlarının berrâklaşması, açıkça belirmesi demektir. Sö zgeli, başımı karanlık ortamda bir yere vurdum. İlkin, olan, yalıktat bir duyumdur. Bunu bir cümleyle dile getirdiğimizde bile, söylediğimiz, duyumladığımızın cansız ifâdesinden özge bir şey değildir. Aslında duyumlanan, ilk elde, ifâdesini sözde yahut cümlede bulmaz.. İfâde, olsa olsa "ah!", "o!" gibi nidâlardır. Bağırtiya oranla, nidâ, tamamiyla insana mahsûs olan dile daha yakın; buna karşılık, söze oranla, dirim-beşerliliğimize yatkındır. Bağırmânın, haykırışın, nidânın arkasından ancak ağızımızdan bir dil ifâdesi dökülüverir. Salt dil ifâdesi, artık, anlam taşıır.

Canlı türüne içkin 'sedâ'nın (İng sound) tersine 'söz'ün taşıyıcısı 'ses' (İng voice), kültür ile topluma ve çağ ile coğrafyaya göre değişir. İmdi, 'nidâ sedâsı'ndan farklı olarak 'söz sesi' 'basmakalıp' (Fr *stéréotypique*) değildir. 'Anlam-eşiği' 'basmakalib-olmama'dır. Felsefe-bilimin yüreği demek olan metafiziğin bilgi öğretisi, anlam-eşiği ve sonrası kendine araştırma konusu kılmıştır. Bilgi öğretisi (Fr *gnoséologie*), araştırmasını metafiziğin diğer bir alanı olan varlık öğretisininkile (ontologie) koşut düzlemede yürütür.

(12) Kant, etkeni, fizik olaylar olup bunların, günümüzde duyu verisi dediğimiz, fizyolojik etkileri ile onları izleyen izlenimler, algılar, idrâkler, kavrayışlar ile kavramlaştmalar arasında birebir tekâbülün (Fr&İng correspondence) bulunmadığını göstermeye çalışmıştır. Zirâ sıraladığımız olayların hepsi, aynı merkez/ler/de işlenip oluşturulmazlar. Yine günümüz anlayışı ve ıstılâhlarıyla konuşursak, onlardan kimisi sınır fizyolojimiz ile onun en üst mercii olan beynin denetiminde olagelirlerken, küçük de olsa, bir kısmı di-

4 Tarîf bize ait (TD).

5 Böylelikle *Gemütü L animus* anlamında anmıştır

6 Bu defa *Gemütü, L mens* anlamında kullanmıştır.

7 Y phainomena; Alm Erscheinungswesen

mâğın payına düşer. *Kant*, beyin ile dimâğın görev taksiminden kelimesi kelimesine bahsetmiyorsa da, böyle bir ayırımı kasdettiği âşikârdır. Kelimesi kelimesine bahsetmesi imkânsızdı. Her filosof kullandığı dilin gücünce, öncelikle de günündeki bilimin cevâz verdiği ifâde imkânlarıyla konuşabilir. Bizler de günümüzün ifâde imkânlarından hareketle geçmişin filosof-bilimadamalarını konuşturuyoruz. Bu, kaçınılmaz, fakat bağıslanır bir durumdur; yeter ki, söylemimizi söylemlerinden keskince ayırdedebilelim. Haddizâtında bu kaçınılmaz durum, heften olumsuzluğa delâlet etmez. Nitekim, felsefe-bilim tarihinde her yenilik, geçmişteki bir savın yahut sistemin irdelenip yorumlanmasıdan doğmuştur. Çağımızda ziyâdesiyle ihtiyâç duyduğumuz bir felsefe-bilim sistemi vucut bulacaksa, öncelikle *Kantinkinden* nemalanarak meydana gelecek/getirilebilecek.

(13) Karşılaşılan dış etkenin, 'ben'deki mütekâbili duyumdur, demiştik. Bu sahada işte, fizik etken ile nefsi/psişik etki arasında mütekâbillikten bahsolunabilir. 'Ben'in, duyumladığını, kendine ve başkalarına ifâde etmesi merhâlesinden itibâren iş değişir. Özellikle de kavrama ile idrâk evrelerine erişildiğinde. Duyumun 'ben'deki işleniş süreçleri, yine günümüzdeki deyişle, artık, fizik-kimya ile fizyolojik-nevrolojik olaylardan sayılmazlar. Nitekim algılamada iş başında bulunan duyarlılığın ayârı, tertipleycisi 'zaman' ile 'mekân' *Anschauung*-biçimleri, fizik-fizyolojik ile evrimsel-kalitsal olaylara tâbî degiller. Dış etki, fizyolojik-nevrolojik işleyişleri harekete geçirerek 'ben'de 'düşünmedişi', yahut 'düşünceöncesi' de denilebilir, olaylara yol açar. Bu olaylar, heyetimcmûyla, 'duyu'lardır. 'Duyu'nun, giderayak, verisi 'duyumötesi' 'duygu'dur. Söz konusu duygu, haz yahut acı şeklinde belirir. 'Duygu', 'dış'tan gelen fizik etkenin etkisiyle doğrudan temâsta değildir. 'Etken'in, 'ben'in üstündeki etkisi, 'duyum'la bağlantılıdır. Benzetme yapacak olursak, 'ben'in, 'dış dünya'yla hududunda 'sınır karakolu', 'duyu'dur ('duyu versisi', 'duyum'). Karşı tarafın 'sınır karakolu'ysa, 'etken'dir.. 'O'nun, 'ben' tarafa gönderdiği henüz 'mahiyet'i belli olmayan yahut olan 'şey', 'etki'dir. 'Gelen şey', 'ben'in, 'etken'e talebinin karşılığıysa, o takdirde 'etki'nin 'mahiyet'i bellidir. Yok, taleb edilmemiş bir 'şey'se, bu durumda, 'etki'nin 'mahiyet'i belirsizdir. Ne var ki, taleb edilmiş bir 'şey' olsa dahî, 'mahiyet', hemen 'sınır karakolu', yâni 'duyum' aşamasında kendini belli etmez. Benzetmemizi sürdürelim: 'Gümrük vergisi'ni kesen, 'sınır karakolu' nun gerisinde konuşlanmış 'hudut muhâfaza taburu'ndaki 'gümrük memuru', demekki 'duygu'dur. O, kimine ya "geç!", ya "dur; seni denetleyeceğim!" ya da "buna vergi kesilir!" kararını verendir. Duygu, kendisini 'ateşleyen' duyu verisinden de, etkileyen algıdan da, nihâyet içini dolduran izlenimden de ayrıdır, farklıdır. Duygu, bu sayip dökdüğümüz fizik, fizyolojik, psişik unsurlar ile âmillerin toplam hesabı gibi görülemez. Onlar, onu değişik ölçülerde belirlemekle birlikte, o, onların ruhtaki doğrudan uzantısı yahut izdüşümü değildir.

Etkinin mahiyetinin açığa çıkması ne demek? Anlaşılır olmasıdır. Bir seyin anlaşılır olması, anlamlanmasıdır. Bir seyin mahiyeti, şu durumda anlam içeriğidir. Görüldüğü gibi, Şüphecilerin, Öznel idealistler ile Deneycilerin, 'ben'in 'dış'ında varolan bulunurmu, bulunmazmı; bulunursa, bu, nereden ve nasıl bilinebilir; varolan/lar/in bulunduğuunun kanıtı nedir, çeşidin-

den soruları Kant, felsefeyi, daha özgürl bir anlatımla, metafiziğin gündeminde tardedip sorunu ters yüz etmiştir. Sorun, dışımızdakinin varlığı - yokluğu cinsinden değildir. Bir kere, dünyaya geldiğimden beri 'dışım'ın var olduğunu duyumlayıp alglıyorum. 'Varolageldiğim an'la 'dışım'ın da varoladığını; 'varolduğumca' 'dışım'ın da 'varolagittiği'ni duyuyor, duyumluyorum. Buna karşılık, 'varolmamaklığım'la 'dışım'dakilerin de varolamayacaklarını sanmanın deneysel mesnedi ve buradan hareketle aliselîme dayalı gerekcesi yoktur.

Ne var ki, 'ben'in 'dış'ında 'şey'lerin bulunması, onların 'ben'e 'varolan' olarak verilmiş olduklarını bildirmez. Etkenin etkisi, duyumlanma evresinde 'değerden-masûn'dur. Duyumlananın algılanmasında, etki, belli bir biçim kazanır; sınırları belirir. Algılanmada etkinin, belli biçim kazanıp sınırlanması, anlamlanmasıdır. Ömür boyu nice etki, belli bir biçim kazanmadan, sınırlanmadan 'ben'in duyum eşiğinden döner gider. Özge bir deyişle, duyumlanmış olmakla birlikte, algılanmamıştır. Şu durumda anlamlandırma işlemleri merdiveninin ilk basamağını algı oluşturmaktadır. 'Bilgi'nin de menşei 'algı'dır. Nihâyet 'algı', her ne kadar 'duyu verisi'nden kaynaklanıyorsa da, onun düzayak türevi veya devamı değildir.

Gerek 'ben'in 'kendi'nden gerekse 'dış'ından gelen etkiler, 'veri'dirler. Duygulanma-düşünme etkinliği yoluyla 'verilmiş etki' anlaşılmaktadır. 'Anlamdırılan verilmiş etki', 'değer' olur. Algılanmadan önceki yahut bağımsız kalan her şey, 'değer-yoksunu'dur. Kant'a kalırsa, algılanmadan önce dış kaynaklı verinin varolduğu, elbette bilinmez; olsa olsa varolduğuna inanılır. Ömürlük inanmalar, öyleki bilmeler silsilesinin temelinde yatan o mezkûr inançtır. Ancak algıladıkten sonra duyularla verilmiş olanın varolduğu biliñebilir.

(14) Duyu verisine göre algının 'resim' içeriği bulunur. 'Resim' diyoruz; bu, kişiyi ister istemez 'görüntü' nesnesine sevkeder. Ancak, algının 'resimli içeriğ'i 'görüntü'den ibaret kalmayabilir. Koku algısının, sözgelişi, 'resimli içeriğ'inde 'görüntü' dolaylıdır. 'Koku', ilk bakışta tek başına 'değer-yoksunu'dur. Onun, 'değerce ne' olduğunu bildiren, kültür arkaplanıdır. Belli bir koku, belirli bir kültür tarafından iğrenç olarak işaretirilmişse, onu algıyanda, bulantı gibi, fizyolojik tepkiler vukûu bulur. Henüz görülmeden, kokuyu yayan nesnenin görüntüsünü, hafıza zihne temin eder. Gerek maşeri gerekse ferdî hafızada yer etmemişse, duyumlanan kokuya olumlu yahut olumsuz tepki gösterilmez. Kokunun, hafızada doğrudan 'görüntü kaynağı' bulunmayabilir; o durumda özge bir 'görüntü kaynağı'ni çağrıştırabilir. Bu da 'değer' taşıdığını, tepkiye yol açabilir. Meselâ ilk defa gittiğimiz bir ülkede hayatımızda karşılaşmadığımız bir yemişe rastgelmişsek, onun kokusuda, diyelim ki, leşinkini andırıyorsa, o takdirde yine bulantıya yol açabilir. Benzeri hususları sedâ, gürültü, tat, dokunma gibi, başka duyular için de söyleyebiliriz. Müzik sesi ile mantık-matematik biçimlerin ve metafizik-ahlâk kavramlarının düşünülmesi dışında, bütün duyumlamalarda ve duyumlananların üstünde düşünmelerde, önünde sonunda, zihinde 'görüntü' ulyanıverir. Duyumlananın, diyelim ki yine koku söz konusu olsun, yol açacağı tepkinin çeşidi kültürden kültüre değişiklik gösterir. Sarmışak kokusunu

belli bir kültür mide bulandırıcı 'görme'mekteyse, o toplumun bireyi onu duymadığında rahatsız olmayacağındır. Kültür anlayışı, topyekün topluma mahsûs değildir. Meslek zümresi çeşidinden toplumsal altbirimler de bahis konusu olabilir. Meselâ meslekten olmayana belli bir koku yahut görünüm, bulantı sebebi olabilecekken, hekimde yahut sağlık memurunda böyle bir tepki ortaya çıkmayabilir.

Algılanana zihinde eşlik eden 'resm'in taşıdığı 'değer'i tayîn eden eğitimdir. Onu da bireye yaşadığı sürece 'yediren', doğup yettiği üst ile alt toplum-kültür çevreleridir. Zevklerin değişiklik göstergeleri de, yine, önemli ölçüde bundandır. Burada 'önemli ölçüde' diyoruz. Tamamıyla öyledir, diyemiyoruz. Niye? 'Resimli içerik'ten yoksun olup da salt güzellik duygusuna hitâb eden iki sanat türü vardır. Bunlardan biri sanat müziği, ötekisiyse, (sosyut) şîirdir.⁸ Bir kimse toplum-kültür çevresinden tînisine hiç alışık olmadığı, daha önce asla işitmeyeceği bir nağmeyi dinlediğinde ona birdenbire tutulabilir. Zâten insanın, başka hiçbir canlıyla paylaşmadığı ender hasletlerden biri, müzik duyarlılığıdır.

(15) Algının 'resimli içeriği'ne 'tasavvur'⁹ diyoruz. 'Resim çıkarma', 'resmetme' demek olan 'tasavvur', algının 'îç döşeme'si, 'astar'ıdır. Algıyı dile getiren sözler de yüksek derecede tasavvur içeriklidirler. Bu çeşit sözler, yüksek derecedeki tasavvur içeriklerinden dolayı duyu yüklü olup ait bulundukları anadilden bir başkasına rahatlıkla çevrilemezler.

Belli bir etkenin yayinallyağı etki tekrarlandıkça zihinde iz bırakır. Etkinin, zihinde bıraktığı kalıcı tasavvur izlerineyse 'izlenim'¹⁰ denir. Zihinde izlenimleri biriktiren 'anbar' 'hâfiza'dır. Onda izlenimüstü değerler de biriktilmekle birlikte, esâs olan, izlenimlerdir.

Duyu verisinin tanınması, ardısra, kendisinin oluşması, algının, kendine tekâbül eden belli izlenimle buluşmasına bağlıdır —hatırlama. Öyleyse hâfiza yok, dolayısıyla hatırlama vukûu bulmazsa, algı da olmaz. Bilginin varolma şartı da algı olduğuna göre... hâfızanın hayatı önemi ortaya çıkmaktadır.

Edinilmiş tüm izlenimlerin hâfızada bırakıkları tortu, her çeşit olabilir algının temel şartıdır. Sözünü ettigimiz 'tortu'ya Kant, 'tasavvurların tasavvuru', 'mûteâkip tasavvurların taşıyıcısı tasavvur' anlamında *Anschauung* demiştir. 'Tasavvurgücü' diye Türkcelestirdigimiz *Anschauung* arkaplanına göre, tasavvur içerikli algılar oluşarak duyumlananlar anlamlanırlar. İzlenimlerin, algıların, düşler ile hayâllerin, idrâkler ile kavrayışın; böylelikle de 'anlamagücü'nün¹¹ oluşmasında; giderek 'akl'ın imâl edip 'zihن'e ihrâc ettiği 'kavram'ın, 'kategori'ler gözetimi ile denetiminde, 'tasavvur'la buluşup içerkilenmesinde 'tasavvurgücü'nün vazgeçilmez yeri ve etkisi vardır.

8 Kardeş olan müzik ile şiir, sanatın şâhikasıdır.

9 Fr& Ing repr(e)santation (*Leibniz*; *Locke*); Alm Darstellung (*Kant*), Vorstellung (*Kant&Hegel*), Abbildung, Versinnbildlichung (Markscilar, Positivciler, Viyana çevresi v.s.), Vergegenwärtigung (*Husserl*)

10 Fr& Ing impression (*Locke*, *Hume*; epist., psi.); Alm Eindruck

11 Alm Verstandesvermögen, Verstandeskraft; Fr faculté intellective

(16) Her dilin —maşerî— ve onu kullanan bireyin —ferdî— tasavvurgücü bulunur. Düşünme sürecinde ‘teemmül’le (Fr&Ing reflexion) algılar aşılıp idrâke (aperception) geçildikce tasavvur içeriğinden, dolayısıyla duyu yükünden âzâd olunulur. Tasavvur içeriği ile duyu yükünden uzalaşıldığı ölçüde ‘söz’, aid olduğu ‘kavram özü’ne yaklaşırlar. ‘Özü’, ‘kavram’ın ‘anlam-aslı-esası’ demektir. ‘Anlam-aslı-esası’na yaklaşıkça ‘söz’, ‘laf’ olmaktan çıkış ‘kavram’laşır. ‘Kavram’laştığı oranda ‘düşünce’ ve onun ifâdesi ‘söz’, bireyle-rüstü ve hattâ kültürel farlılıklarötesi anlaşılırlık kazanır. Bireysel anlamagücü psikolojik durum olmasına karşılık, bireylerüstü ve hattâ kültürel farklılıklarötesi ‘anlama’ya Kant, ‘transsensual’ demiştir.¹²

Tasavvur içeriğinden, dolayısıyla da duyu yükünden olabildiğince arındırılmış düşüneler, kavram özlerine alabildiğine yakınlaştırılmış olurlar. Kavram özüne böylesine yakın duran ‘düşünce’yi Kant, ‘fikir’ diye Türkçe-leştirdiğimiz *Idee*¹³ şeklinde anmıştır. ‘Fikir’in çağrıştırma, dolayısıyla da tasvîr yönü katietetle yoktur. O, bir ‘salt akıl kavramı’dır (reiner Vernunftbegriff). Anlamını keşfetmek, ‘tarîf’ yoluyla mümkünür.¹⁴ Tasavvur içeriği bulunmayan, bu yüzden tasvîre elvermeyip sâdece tarîfe müsait fikrin ifâdesi olan sözlerin ‘anlam’ından —Kant’ın deyişile, “diş manâ” (“äußerer Sinn”)—¹⁵ bahsolunamaz. Böyle sözlerin ‘manâ’sı —“iç manâ” (“innerer Sinn”)—¹⁶: var. ‘Manâ’sı bulunan sözler ve onların düşünüş arkaplanını teşkil eden fikirler üstünde düşünmek tefekkür etmektir (L meditare). Bilim nazarileştiği oran-da düşünme tarzı teemmülleşmektektir. Tefekküre gelince; bu, felsefe-bilimin yüreği konumundaki düşünüştür.

12 Y hē dianoia; Alm das Verstehen

13 “Dillerimizin muazzam zenginliği göz önüne alındıkta, düşünen kafa, kavramına tam tamına uygun gelecek deyimi bulmakta sık sık sıkıntıya düşer. Başta gelen kaygısı, me-râmını, başkaları bir yana, kendine bile ifâde etmekte eksik kalmadır. Uygun gelen sö-zü uydurma, dillerin yasasından olmakla birlikte, bu, ender becerilmiş bir işdir. Böyle bir talihsizliği göze almaktansa, varolan uygun sözü yahut deyimi ölü ama gün görmüş bilgin bir dilden devşirmek tavsiyeye şayandır. Sözü evvelce kullanmış olan, düşündü-günüzden farklı bir anlam yakıştırmış bile olsa; demek istediğinizde yakınsa yahut onu andırıyorsa, yeni birini uydurmaktansa, nasıl olsa varolana başvurmak akıl kâridir. Bu, zahmetten alıkoyacağı gibi, vakit tasarrufudur... Burada kendine başvurmayı ta-sarladığımız *Idee* deyiminin mucidi *Eflâtun*’dur. Onun indinde *Idee*, kategoriler gibi, olabilir bütün tecrübeleri anlaşılır kılan anahtar olup duyular dünyayı aşkin varlığın özü —Kant, burada Almanca dil dehâsının derûnundan devşirdiği hârikulâde güzel bir deyimle *Eflâtun*’un *İdeasını* karşılar: *Urbild*; bilebildiğimizce, *eidos/a/ideaya* bundan daha uygun düşen bir deyim olamaz— manâsındadır. *Eflâtun*’dan devraldığı *Idee* deyi-mini Aristoteles, duyuşkın anlamında kullanmayı zihin kavramı olarak kabul etmiş-tir” —“S Akl El” 370B. Kant, önceki bir filosofun deyimini incelemiş sonrakinin onu asıl müellifinden daha seçikce anaması keyfiyetinin hayli sık karşılaşlığımız olaylardan ol-duğunu öne sürüyor. Kendisinin, *Eflâtun*’dan ictibâs etmiş olduğu *Idee* istilâhının da bu bağlamda değerlendirilmesi gereği kanâatindadır —aynı yer.

14 Bkz: “Prologomena” §40, III 91f.

15 “Salt Akl El”, tr Duy bil §2, I 78 – Rc 95

16 “Ya Suf” §6, V 1, 70

KATEGORİLER

Kant'ta, 'kategori'ler, 'kavram'ların (Alm "Begriff"), 'zihin'de ("Verstand") 'duyum'lara (Sinnlichkeit) 'techîz' oluşuna nezâret eden 'cihâz'lardır.¹⁷ Bu merhâleden sonra, yine 'kategori'lerin nezâretinde 'akıl'da (Vernunft) 'kavram'lar arasında bağların oluşturulmasıyla ortaya çıkan durumu 'yargı'lar (Urteil), demekki "genôn" ('en üst on cins') olarak tavsîf etmiştir. Dil, 'varlık' ile 'varolanı ifâdeyle görevlidir.

Kavramların İşlerlik Kazanması:¹⁸

I NİCELİĞE İLİŞKİN Birlik Çokluk Bütünlük	II NİTELİĞE İLİŞKİN Nesnellik (gerçeklik) İnkâr Sınırlayıcılık	III BAĞINTIYA İLİŞKİN -Özerklik ile Aid-olma (özlülük ile ilgililik) [substantia et accidens] -Nedenlilik ile bağımlılık (neden – etki) -Ortaklık (etkiyen ile etkilenen arasındaki etkileşim)
IV GEÇERLİLİĞE (KİPe) İLİŞKİN Olabilirlik (imkân) – Olamazlık (imkânsızlık) Varolma – Varolmama Zorunluluk – Rastlantı		

17 "Prinzipien a priori", "Kanon des Verstandes" — "Salt Akıl Eleştirisi" (B77/30).

18 Tafel der Kategorien (Stammbegehriffe, Grundbegehriffe)

I DER QUANTITÄT (DES UMFANGES) Einheit Vielheit Allheit	II DER QUALITÄT (DER BESCHAFFENHEIT) Realität (<i>Dinglichkeit</i>) Negation (<i>Verneinung</i>) Limitation (<i>Einschränkung</i>)	III DER RELATION (DES VERHÄLTNISSES) -der Inhärenz (<i>Selbständigkeit</i>) und Subsistenz (<i>Zugehörigkeit</i>) [Substantia <i>Wesenheit</i> et und <i>accidens Zustand</i>] -der Kausalität (<i>Ursächlichkeit</i>) und Dependenz (<i>Bedingtheit</i>) - <i>Ursache und Wirkung</i> - <i>der Gemeinschaft (Wechselwirkung zwischen dem Handelnden und Leidenden)</i>
IV DER MODALITÄT (GELTUNGSART) <i>Möglichkeit – Unmöglichkeit</i> <i>Dasein – Nichtsein</i> <i>Notwendigkeit – Zufälligkeit</i>		

(2) Kavramlardan Yargıların Oluşması:¹⁹

I	YARGILARIN NİCELİĞİ
	Genel yargılar
	Özel yargılar
	Cüzî (tek tek) yargılar
II	YARGILARIN NİTELİĞİ
	Onaylayıcı yargılar
	Olumsuzlayıcı yargılar
	Sonsuz yargılar
III	BAĞINTI YARGILARI
	Şartsız yargılar
	Şartlı yargılar
	Ayırıcı yargılar
IV	YARGILARIN GEÇERLİLİĞİ (KİPi)
	Sorgulayıcı yargılar
	İddiacı yargılar
	Yanılmaz yargılar

19 *Leitfaden der Entdeckung aller reinen Verstandesbegriffe*

I	QUANTITÄT (UMFANG) der URTEILE
	Allgemeine
	Besondere
	Einzelne
II	QUALITÄT (BESCHAFFENHEIT) der URTEILE
	Bejahende
	Verneinende
	Unendliche
III	RELATION (VERHÄLTNS) der URTEILE
	Kategorische (nichtbedingte)
	Hypothetische (bedingte)
	Disjunktive (trennende)
IV	MODALITÄT (GELTUNGSART) der URTEILE
	Problematische (fragliche)
	Assertorische (behauptende)
	Apodiktische (unfehlbare)

—Immanuel Kant: "Kritik der reinen Vernunft" B106 (20, 30).

(3) Kategoriler ve Onlara Tekâbül eden Yargı Biçimleri:²⁰

	Tümel	Cüzî	Tekil
NİCELİK			
	“Bütün ‘S’ler, ‘P’dir. <i>Birlik</i>	“Bazı ‘S’ler, ‘P’dir. <i>Cokluk</i>	“Bir ‘S’, ‘P’dir. <i>Tümlük</i>
NİTELİK			
	Onaylayıcı “‘S’, ‘P’dir. <i>Gerçeklik</i>	Olumsuzlama “‘S’, ‘P’ değildir” <i>İnkâr</i>	“kimi ‘S’, ‘P’ değildir.” <i>Sınırlama</i>
BAĞINTI			
	Şartsız “‘S’, ‘P’dir”. <i>Aid-olma, özerklik</i>	Şartlı “ise,... öyleyse” <i>Nedensellik, istinât</i>	Ayırıcı “ya ... ya da” <i>Ortaklık</i>
KİPLİK			
	Sorgulayıcı/Sorunlu “Olaki” yahut “muhtemelen.” <i>Olamazlık – Olabilirlik</i>	İddiacı “Gerçekten de.” <i>Varolma – Varolmama</i>	Yanılmaz “Zorunlulukla.” <i>Zorunluluk – Rastlanti</i>

(4) Çokçeşitliliğin İdrâkteki Sentetik Birliği:²¹

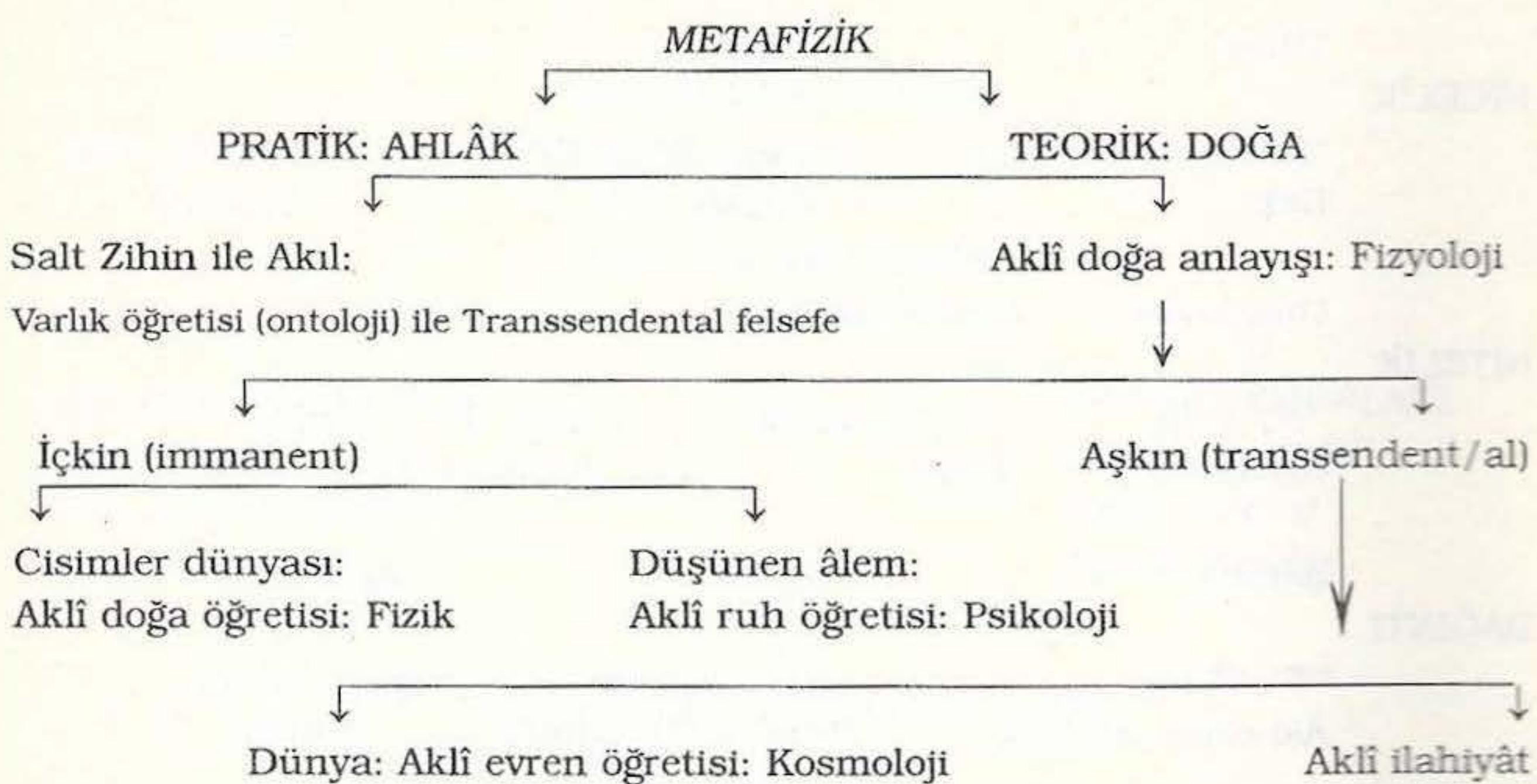
<u>KATEGORİLER</u>	<u>SEMATA</u>	<u>İLKELER</u>
NİCELİK	Zaman sırası	→ Aksiyomlar
Burada: <i>Birlik</i>	↔ bütün cisimler	
NİTELİK	↔ Zamanın gerçekleşmesi	→ Önceleme
Burada: <i>Gerçeklik</i>	“Onlar ağırdır.”	
“Düşünüyorum”		
BAĞINTI	↔ Süre: Cisimler.	→ Örnekseme
Burada: <i>Aid-olma, ...</i>	Asıl-olma	
KİPLİK	Hep, daima: Cisimler... dir.	
Burada: <i>Zorunluluk</i>	“Zorunlulukla ağır”	→ Postulat

ZihinDuyarlılık

20 Bkz: Peter Kunzmann: "dtv-Atlas zur Philosophie", 138.s.

21 Bkz: Peter Kunzmann, ...: Aynı yer.

(5) Salt Aklın Mimarisi (kuruluşu, yapılışı):²²

22 Peter Kunzmann,...: "dtv Atlas zur Philosophie, 140.s.

BU SAYIDA...

VARLIK – BİLGİ – AHLÂK ARAŞTIRMALARI: METAFİZİK

Ş. Teoman Duralı

Vefâtının İkiyüzüncü Yılında Tarihte En Önemli Fikir Binâlarından
Birinin Mimarı Immanuel Kant’ı Anarken-III

Oktay Taftalı

Çalışma ve Erdem Kavramları Arasındaki İlgi Üzerine
Zum Verhältnis Zwischen Der Begriffen Arbeit Und Tugend

María Jesús Horta Sanz

José Ortega y Gasset'e Göre Cervantes'in Romanında Gerçeklik Kavramı
ve Don Kişot Üzerine Düşünceler
El Concepto De Realidad En La Novela De Cervantes En Las
Meditaciones Del Quijote De J. Ortega y Gasset

Rafael Carpintero Ortega

Ortega y Gasset ve Çeviri
Ortega Y La Traducción

İsmail Kara

Modern Türk Felsefesi Tarihinde Öncü Bir İsim
Emrullah Efendi ve "İlm-i Hikmet" Dersleri

John R. Searle

Birleşik Devletler'de Çağdaş Felsefe

TARİH – TOPLUM – KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI

Gaye Şahinbaş Erginöz

M.Ö. 2. Bin Yılda Batı ve Güneybatı Anadolu

Mustafa Koç

16. Yüzyıl'da Kaleme Alınmış Bir Aşk Metni:
Muhyî-i Gûlşenî'nin İhsânnâme Adlı Mesnevîsi

Sevtap Kadıoğlu

Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar
ve "Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnâmesi"

Jean - Paul Roux

VII. ve VIII. Yüzyıllarda Orhun Türkleri'nin Dini İnanışları

KİTABİYÂT

Mehmet Fatih Birgül

İbn Rüşd'ün Risaletu Mâ-ba'de't-Tabâ Tercümesi Hakkında Bir Eleştiri

Mustafa Koç

Ahlâk-ı Kirâm Yayımları: Akademik Rezalet!

TÜRKCENİN FELSEFE-BİLİM SÖZLÜĞÜ

Şaban Teoman Duralı

Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü

Ş. Teoman Duralı

Dîvânîlûgâttîrk Türkçe Söz Bankası